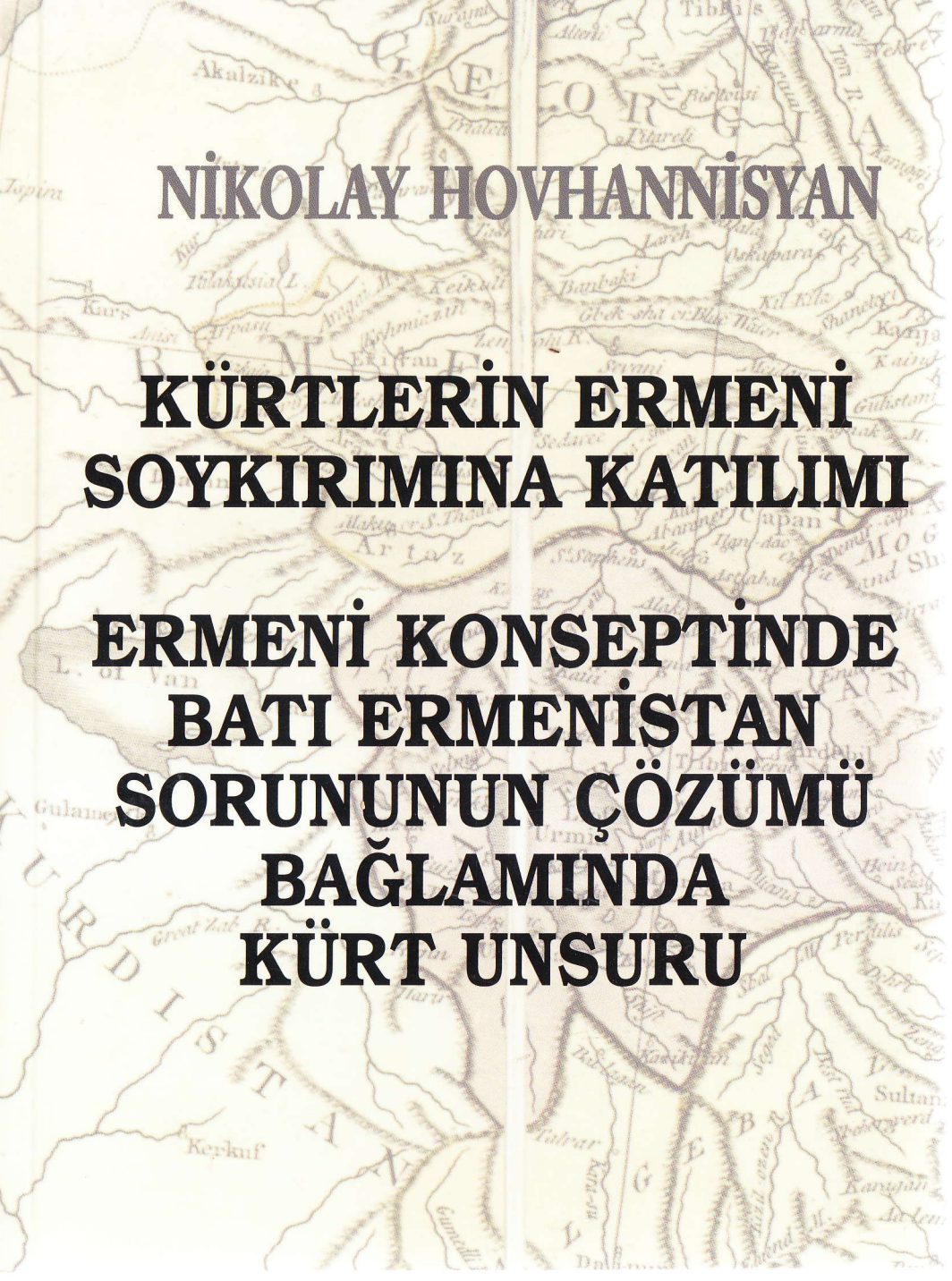

NIKOLAY HOVHANNISYAN

**KÜRTLERİN ERMENİ
SOYKIRIMINA KATILIMI**

**ERMENİ KONSEPTİNDE
BATI ERMENİSTAN
SORUNUNUN ÇÖZÜMÜ
BAĞLAMINDA
KÜRT UNSURU**

NİKOLAY HOVHANNİSYAN

**KÜRTLERİN ERMENİ
SOYKIRIMINA KATILIMI**

**ERMENİ KONSEPTİNDE
BATI ERMENİSTAN
SORUNUNUN ÇÖZÜMÜ
BAĞLAMINDA
KÜRT UNSURU**

Yayın: LIBERAL DEMOKRAT (RAMKAVAR) PARTİ

ERİVAN 2016

Hovhannisyan N.

Kürtlerin Ermeni Soykırımına katılımı: Ermeni konseptinde Batı Ermenistan sorununun çözümü bağlamında Kürt unsuru/ N. Hovhannisyan. –Erivan.

Tigran Mets, 2016.-76 sayfa.

Bu çalışma Osmanlı yöneticilerinin Ermeni karşıtı politikaları derin bağlamında, Ermeni-Kürt ilişkilerinin mahiyetini anlamaya yönelik ilk uzmanlık denemesidir.

Yazarın önemli sorunlarından biri, onların cellatların yanında yer aldığı ve sonuna dek sadıkane hizmet ettikleri, Kürtlerin Osmanlı İmparatorluğunda Jön Türk cellatlarının gerçekleştirdiği Ermeni Soykırımına katılımını göstermek ve Kürtlerin Osmanlı ve Ermeni karşıtı duruşunun siyasi, sosyo-ekonomik ve dini gerekçelerini ortaya çıkarmaktır.

Eserde, Batı Ermenistan topraklarına yönelik Kürt iddiaları aydınlatılmakta ve Kürt etmeni Ermeni konseptinde Batı Ermenistan sorunu çözümü bağlamında pürüz olarak tartışılmaktadır.

İki söz

Liberal Demokrat [Ramkavar] Parti (LDP) Ulusal İdare Konseyi, Prof. Dr.Nikolay Hovhannisyan'ın bu eserini yayımlayarak, en nihayet Ermeni-Kürt ilişkiler dosyasını açma ve kamuoyuna açık tartışmalar aracılığıyla, aynı zamanda bu ilişkinin izleyen süreçte hal yoluna sokulması için konseptüel kimi yaklaşımlar sunarak, bunların geçmişten daha ziyade bugünü ve görünür gelecekteki statüsü ve bağlı sorunları tartışma konusuna dönüştürme amacı taşımaktadır.

Kürt teması, daha doğrusu bunun Ermeniler ve Ermenistan'la alakası meselesi, bizim için sanki tabuya dönüşmüş olması acıdır. Ermeni Soykırımı meselesinde Kürtlerin sorumluluğu, Ermeni talepkarlığı sorununda onların kaytarmacı duruşu karşısında Ermeni tarihçiliği, siyasal aklı ve basını yüzeysel konumda olmuş ve böyle olmaya da devam etmektedir. Oysa bu ve bağlantılı konulara, hele hele önde gelen Kürt kuruluşlarından hiç birinin bu güne dek Soykırımı katılımdan ötürü resmi duyuruyla özür dilemediği için «cephe»den yaklaşmak zorunludur. Dahası, milyonlarca Kürt sadece cebren göçürülmüş Ermenilerin ata diyarlarında ve mülklerinde yaşamakla kalmamakta, aynı zamanda buraları kendi vatanları olarak ilân etmektedirler. Başka bir deyişle, Türk mezalimci yönetimlerinin elinde gönüllü etkili bir alet haline dönüştükten sonra Kürtler, şimdi Soykırımı uğratılmış ve yurdundan mahrum edilmiş milyonlarca Ermeninin vatani, yerleşkeleri, mülkleri ve iratlarının sefasını sürmektedirler.

İşte Prof. Dr. Nikolay Hovhannisyan, içinde yer alan makalelerin ilk tefrika versiyonunun «Azg» [haftalık gazetesi] 2 Ekim 2015 ve 2

Kasım 2015 sayılarında yer aldığı, uzman çevreler ve okuyucunun yoğun ilgisiyle karşılaşan bu kitapçığıyla, bu «cephe»den yaklaşımın ilk adımını atmaktadır.

LDP Ulusal İdare Konseyi bu yayının, Ermenistan ve Diaspora tarihçi çevreleri ve genel olarak toplumumuz için daha çok yönlü ve derinlemsine bu ve tüm Ermeni-Kürt ilişkileri manzumesindeki sorunlara değinme yönünde teşvik unsuru olması umudunu taşımaktadır.

LDP Ulusal İdare Konseyi

GİRİŞ

Ermeniler ve Kürtler kadim zamanlardan bu yana, asırlarca yan yana yaşamış, komşu halklar olarak temaslarda bulunmuşlardır. Aynı coğrafi habitata, tarihi Yakın Doğuya bugünkü Ortadoğuya aittirler. Temasları siyasi olduğu gibi ekonomik alanları da içererek çeşitli mahiyetlerdedir.

Ermeniler, daha Antik çağdan itibaren, kendi bağımsız devletlerine sahip olmuş, bu M.Ö.I. asırda Şahinşah Büyük Tigran sayesinde bir imparatorluğa, güçlü bir devlete dönüşmüş Yakın Doğuda stratejik öneme sahip bölgede öncelikli bir rol oynamıştır. Suriye, Mezopotamya, Lübnan, Ürdün, Filistin, İsrail ve diğer alanlar Mısır sınırlarına kadar Ermeni İmparatorluğunun bünyesinde yer almışlardır.¹ Roma senatörü, ünlü hatip Çiçero, Büyük Tigran'ı "Asyanın en büyük kralı" kabul etmiştir. Ermeniler kendi özgün medeniyetlerini yaratan az sayıdaki halklar safında kabul edilmişlerdir.

Ermeni İmparatorluğu bünyesinde Yahudiler, Araplar, Süryaniler, Yunanlılarla gibi bir dizi halkla beraber Suriyede, Mezopotamya-Irak'ta ve havalisinde yaşayan Kürtler de belirir.

Kürtler, Ermenilerden farklı olarak asla kendi devletlerine sahip olmadılar ve kendi medeniyetlerini yaratmadılar. Ermeni-

1. N. Hovhannisyan, *Modern Arap Tarihçiliğinin takdirince Şahinşah Büyük Tigran ve Ermeni İmparatorluğu*, Erivan, 2012 [Ermenice, Rusça ve İngilizce].

Kürt ilişkileri ve bunların mahiyeti söz konusu olduğunda bu iki hususu daima dikkate almak gerekir. Tarih esnasında Kürtler varlıklarını farklı ülkelerde özellikle Suriye, Irak, İran, Türkiye ve diğer ülkeler bünyesinde ve topraklarında varlıklarını korumuşlardır. Bu sebeple de Kürt tarihçi S. Gavan kendi halkını "Yakın Doğunun bölünmüş halkı" olarak kabul etmektedir.² Söz konusu olan Ermeni-Kürt ilişkileri olduğunda, önemli bir hususu daha dikkate almak gerekir. VII-X. yy.larda Kürtlerin İslamlaşma süreci sona erdi ve müslüman ülkeler safında yerlerini aldılar. Onların komşusu durumundaki Ermenilerse, daha 301 yılında Hristiyanlığı resmen devlet dini olarak ilan ettiler. Burada söz konusu olanın Ortaçağ döneminde dini hissiyatın kural olarak çok güçlü olduğu, dini farklılıkların keskin zıtlıklara dönüşecek kadar kızışmış olduğunu unutmamak gerekir.

Ancak tüm Kürtler İslamı kabul etmediler. Onların önemli bir kesimini teşkil eden Ezidiler atalarının dini inancına sadık kaldılar ve İslamı kabul etmeyi reddettiler. Bu sebeple farklı kaynaklarda Kürtler ve Ezidiler arasında çatışmalar farklı tarih kaynaklarda birçok kereler anılmaktadır. Oysa Ermeni-Ezidi ilişkilerine daimi surette dostane hisler, işbirliği ve uzlaşma eğilimi hakim olmuştur.

XVI. ve XVII. yy.lar Kürtler ve Ermeniler için dönümcül oldu. Yükselen Osmanlı İmparatorluğu 1516 yılından itibaren Arap ülkelerini fethetmeye başladı. Türkler oldukça kısa sürede, birbirini ardına Suriye, Irak, Lübnan, Ürdün, Filistin ve Mısır'ı fethettiler. Suriye ve Mezopotamya-Irak'ın fethi, İran Kürtleri haricindeki Kürtlerin esas kitlesinin, Osmanlı hakimiyetinde Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde belirmesi anlamına gelmekteydi.

Uzun süren Türk-Pers savaşı sonrasında, 1639'da Kasr-ı Şirinde savaşın sona ermesine ilişkin antlaşma imzalandı, bu daha çok Ermenistan'ın bölüşümüne ilişkin bir sözleşmeydi. Bu antlaşmaya göre Batı Ermenistan, Osmanlı İmparatorluğunun hakimiyetine geçti, Doğu Ermenistan ise Şahlık İranı'nın hakimiyetinde kaldı. Bizi Ermeni-Kürt ilişkileri açısından ilgilendirense, Ermeniler ve Kürtlerin üçüncü kez aynı devlet bünyesinde belirmesidir.³ Ancak onların statüsü farklıydı. Müslüman Kürtler açısından Osmanlı İmparatorluğu, dini açıdan dost bir ortamdı, oysa Hristiyan Ermeniler için, bu çerçevede Ermenilerin diğer tüm İslâm olmayan halklar için olduğu gibi hukuksuz reaya ve gavur statüsünü edindikleri her halukarda tehlikeli bir ülkeydi. Bu durum, Batı Ermenistan'a Kürtlerin sirayeti ve yerleşmesi için kesinlikle elverişli koşullar yarattı ve Osmanlı sultanları tarafından teşvik edilmekteydi. Kürtler tedricen kendilerini ev sahibi olarak hissetmeye başladılar ve Ermenistan'ın Batı bölümüne yönelik, bunu Kürt devletinin tesisi için en uygun mekan kabul ederek, bir kalem hamlesiyle Ermenistan'ı Kürdistan olarak adlandırarak, uzun erimli siyasi projeler beslemeye başladılar. Bu statü, Osmanlı yönetimi, Osmanlı hakim siyasi, askeri ve parti seçkinlerinin Kürt eşrafı ve Kürt kitlelerinin en aktif katılımıyla, destek ve yardımlarıyla icra ettiği 1915 yılında Büyük Ermeni Yegherni, Ermeni Soykırımına kadar korundu. Tarih bilimine, tarihin eğerler sevmediği görüşü hakimdir. Bu genel olarak doğru bir yaklaşımdır ancak Ermeni Soykırımı ve buna Kürt kitlelerinin katılması hususu hariç olmak üzere. Öyle ki Kürt seçkinlerinin Jön [Genç] Türk kanemici cellatlarına aleni desteği olmasaydı, XX. yy.ın ilk soykırımı muhtemelen gerçekleşmez veya hiç

2. S. Gavan, *Kurdistan: Divided Nation of the Middle East*, London, [Lawrence and Wishart], 1958.

3. İlk kez Büyük Tigran'ın yarattığı Ermeni imparatorluğunda (M.Ö. I. asrın 60'lı yılları), ikinci kez ise Arap Halifeliği bünyesinde (VII-XVI yy.).

olmazsa sonucunda Batı Ermenistan'ın tamamıyla Ermenilerden arındırıldığı bir hacme ulaşmayacağını emin söyleyebiliriz.

Ne yazık ki, Kürt yöneticileri, aşiret reisleri, aşiretlerin ruhani-dini önderleri içinde Ermenilerin fiziken imhasının doğrudan Kürtler için de büyük bir tehdiye dönüşeceğini algılamaya muktedir akıl, uzak görüşlü siyaset adamları bulunmadı. Ermenilere yönelik hasetle karışık nefretle körleşmiş, Ermenilere karşı yağma, çapul ve onlar hesabına maraza varan doymak bilmez zenginleşme tamahkarlığını dizginleyemeyerek, Ermeni Soykırımı işindeki katkılarını Jön Türk canilerinin yüksek takdir edeceği ve Ermenilerden arındırılmış Batı Ermenistan'ı, kendilerine tepside sunulacağı umuduyla göçebe kültürlü Kürt aşiret liderleri Türk-Osmanlı hain katillerinin yanında durdular. Öyle bir an geldi ki, Kürt aşiret eliti, Batı Ermenistan'ın Ermenisizleştirilmesini, Ermenistan'da Kürt devletinin tesisi gibi akıllara hezeyan projenin bulunmaz vaktinin geldiği sanısına kapıldılar. Kürtler bu hezeyanın bedelini ilerde çok pahalı ödediler. Onlara özgün ve Türk usulü "minnet borcu" ödeyen Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu ve ilk cumhurbaşkanı, eski Jön Türk, Ermeni Soykırımının gerçekleştirilmesi işinde "ustalaşmış" ve büyük "deneyim" istiflemiş Mustafa Kemal, aralarında "Şeyh Said" ve "Ararat" isyanları olarak anılan isyanlar da olmak üzere, sadece 1920'li yıllarda 3 kez Kürt isyanlarını hunharca bastırdı, isyankar onbinlerce Kürdü işkencelerle öldürttü, idama mahkum ettirdi. Ermeni Soykırımının gerçekleştirilmesi işinde dünkü müttefikleri Kürtlere yönelik büyük bir husumetle donanmış olan cumhuriyet Türkiye'si'nin yöneticileri, işi Kürt etnisitesinin olmadığı, Kürt olarak anılanların güya "Dağ Türkleri"nin ötesinde birşey olmadıklarını resmen ilana kadar vardırıd. Kemal'den sonraki Türkiye'nin tüm cumhurbaşkanları ve hükümetleri, bugünkü Erdoğan'a dek Kürtlere yönelik aynı

politikayı devam ettirdiler. Kürdistan İşçi Partisi lideri Abdullah Öcalan, Afrika ülkelerinden birinden kaçırılıp [1999], Türkiye'ye nakli ve [29 Haziran 1999'da "silahlı terör örgütü kurmak ve yönetmek" suçuyla idama mahkûm edilse de, Avrupa Birliği Uyum Yasaları gereğince cezası müebbet hapse çevrildi. Günümüzde İmralı Cezaevinde hapis yatmaktadır] müebbet mapse mahkum olması tertiplendi.

Bugün de hala Batı Ermenistan topraklarına yönelik köhne hayaller kuran Kürt liderler, aşiret reisleri, ruhani önderler, aydınlar, toplum adamlarının olduğunu maalesef belirtmek gerek.

Saygıdeğer okuyucuyu bu çalışmanın ilerleyen sayfalarında bu konuda daha ayrıntılı ve nesnel olarak okumaya davet ediyoruz.⁴

4. Kürt meselesine daha fazla nüfuz etmek isteyenlere, şu çalışmalardan daha fazla bilgi almalarını tavsiye ederiz: **N. Hovhannisyan**, Irak'ta Ulusal Kurtuluş Mücadelesi (1945-1963), aynı yerde Arap Ülkeleri Tarihi(VII-2007), Erivan, 2003-2007; **Amine Avdal**, Kürtlerde Aşiret İlişkileri, Erivan, 1965 (Kürtçe); **V. Bayburdyan**, Osmanlı İmparatorluğunda XIX yy. ve XX. asrın başında Ermeni-Kürt ilişkileri, Erivan, 1989; **H. Oganessyan**, Natsionalno-osvoboditelnoe dvizhenie v Irake, Erivan, 1976; **A. Poladyan**, Kurdi v VII-X vekakh (po Arabskim istoçnikam), Erevan, 1987; **K. Kurdoev**, Kurdi, Sb. "Narodı Peredneih Azii", M., 1957 i t.d.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRT TARİHÇİ KEMAL AHMAD'DAN ERMENİ-KÜRT İLİŞKİLERİ KOMPLİKE YUMAĞININ SOSYO-EKONOMİK, ETNİK VE DİNİ UNSURLARINA DAİR

Kürt-Ermeni ilişkileri sorunu yüksek derecede komplike bir yumak olup, tüm husisiyetler dikkate alınarak çok yönlü bir incelemeyi gerektirmektedir. Bu Osmanlı İmparatorluğunda gerçekleştirilen Ermeni Soykırımının aralarında Kürtler de olmak üzere tüm etmenlerin hesaba katılması ve açıklığa kavuşturulması açısından önemlidir. Hele hele şimdi 20. asrın ilk Soykırımı dünya ölçeğinde anılırken.

Bu bağlamda Jön Türkler tarafından planlanmış Ermeni Soykırımının gerçekleştirilmesi işinde Kürt etmeninin olumsuz rolü dikkate alınarak, doğrudan Kürtlerin kendileri özellikle Kürt aydınları, Kürt tarihçilerin Ermeni Soykırımı meselesindeki duruşları ve görüşlerinin aydınlığa kavuşturulması büyük bilimsel ilgi yaratmaktadır. Benzeri Kürt yazarların az olduğu doğrudur, bunları bir elin parmakları gibi hemen saymak mümkündür, ancak her halukarda Ermeni-Kürt ilişkileri ve Ermeni Soykırımı meselesini değerlendirirken, bilimsel çerçevede kalma ve nesnel olma çabasında olan tarihçiler de var. Bunlar arasında ilk elde Prof. Dr. Kamal Mazhar Ahmad ve

yazdığı ilginç eser, Arapça olarak daha 1977 yılında Bağdat'ta basılan "I. Dünya Savaşı Yıllarında Kürdistan" dikkate şayandır.⁵ Uzun yıllar Bağdad Üniversitesinde tarih alanında profesör olarak öğretim üyeliğine paralel olarak bilimsel çalışmalarla uğraştı, Kürt meselesi ve Yakındoğu sorunlarına yönelik monografik çalışmalar ve makaleler yayımladı⁶. Kamal Ahmad, bu keskin meseleyi teğet geçen birçok Kürt yazar yanı sıra siyaset, parti ve toplumsal isimlerden farklı olarak, Kürt-Ermeni ilişkilerinin mahiyetini, bu komplike yumağın tüm bileşenlerini gerçekçi şekilde aydınlatmaktan kaçınmamakta, yaklaşımlarını gerekçelendirmekte, Ermeni katliamlarına ve ardından Ermeni Soykırımına da katılan Kürt feodal şeyhleri ve aşiret reislerinin fiillerini sert bir dille kınamaktadır.

Bu meseleyi değerlendirirken, onun etnik Kürt olması hususunu ve çalışmasının her ne kadar Kürtlere olsa da aynı ölçüde Arap tarihçiliğine de ait olmasını dikkate alarak, anlaşılır sebeplerle önceliği Kamal Ahmede verdik; yani dar Kürt çevrelerinin dışına çıkmakta, daha geniş bir alanı içermekte, ki bu araştırmasının bilimsel değerini daha da yükseltmektedir.

Biz Kamal Ahmad'ın "I. Dünya Savaşı Yıllarında Kürdistan" çalışmasındaki Ermeni-Kürt ilişkileri, Ermeni Soykırımı ve Kürtlerin tutumuna ilişkin bölümleri 2004 yılında Ermenice yayımlanan "Arap Tarihçiliğinin eleştirel ışığı altında Ermeni Soykırımı" çalışmasında yer verdik, bu daha sonra (Arab Histography on the Armenian Genocide, Yerevan, 2005) ismiyle İngilizce, Farsça (Tahran, 2009) ve ilki 2011'de Kahire'de ve

5. Qamal Mazhar Ahmad, *Qurdistan fi Harbi al-Alamiya al-Awal*, Baghdad, 1977 (Arapça).

6. Biz Kemal Ahmad'ı tanımaktayız, Bağdat'ta da olmak üzere birçok çalışma amaçlı buluşmalarımız oldu, evinde bizi ilgilendiren farklı meseler ve Ermeni-Kürt ilişkilerine dair birçok enteresan sohbetlerimiz oldu.

kısa bir süre önce 2015'te Halep'te olmak üzere iki kez Arapça olarak yayımlandı. Bu sayede, aşağıda da bahsedilecek bu Kürt tarihçinin görüşleri farklı ülke ve milletlerden uzmanların ve geniş okuyucu çevrelerince bilinir oldu.

Kamal Ahmad'ın anılan çalışması Osmanlı Sultanı II. Abdülhamit'in 1894-1896 yıllarında tertipledeği Ermeni katliamları ve 1915 Ermeni Soykırımına katılımları olmak üzere bağımsız alt bölümler içermektedir.

O Kürt etmenini, etkisini, Kürtler ve Ermenileri ayıran ve onları yakınlaştıran etmenler olarak iki kategoriye ayırmakta, bunların her birini ayrıntılı incelemektedir.

Kürt tarihçi, Kürtler ve Ermenileri ayıran etmenlerden ilk elde din etmenini belirtmektedir. "Din, onları ayıran bir etmen-dir"⁷ diye yazmakta o. Dini etmenin, tarihçinin belirttiği gibi Kürt-Ermeni çelişkilerinin esas sebebine dönüşecek diğer bir etmen henüz kendini yansıtmadığından, kendini ortaya koymadığı görüşünü ifade etmektedir. "Burada iki halkı birbirinden ayıran başka bir etmen vardı-diya yazmakta Kemal Ahmad,- Ermeniler Kürtlere kıyasla daha gelişmişlerdi".⁸ Ermenilerin yarattığı medeniyeti yüksek takdir eden Kürt tarihçi "birçok sebepten ötürü Ermenistan, Kürtlerden çok daha erken kapitalist piyasa içinde yer aldı ve bu sebeple de yeni ilişkiler Ermenilerde Kürtlerden daha erken başladı".⁹ Buna ek olarak tarihçi diğer bir etmen olan ve Kürtlerin gerektiğinde başvurdukları zanaat-ev içi üretimin Kürdistan'da Ermenilerin elinde olduğunu da belirtmektedir. Ermeniler parasal kredi ve ödücün başlıca kaynağına dönüşmekte, Kürt zanaat üretimi ise Ermenilerle yarışamazdı. Ve bu vesileyle Kemal Ahmad,

7. Kemal Ahmad, *Birinci Dünya Savaşında Kürdistan*, s. 237.

8. Aynı yerde.

9. Aynı yerde.

Kürt feodallerin onlardan aldıkları borçları geri ödememek için Ermeni tüccarlara şiddet ve eziyetler ettiklerinin altını çizmektedir. Kemal Ahmad'ın kanaatine "Bunun sonucunda farklı zamanlarda Ermeni halkının haklı ulusal kurtuluş mücadelesi Kürtlerde (Ermeni özgürlükçü hareketinin-N.H.) gelecekteki sonuçlarına yönelik korku yarattı".¹⁰ Böylece özetleyecek olursak Kürtler ve Ermenileri ayıran etmen, Kürt tarihçiye göre üç unsurdan oluşmakta: a/ dini,¹¹ b/yüksek (Ermeniler) ve düşük (Kürtler) gelişmişlik düzeyi ve c/Kürt feodal eliti ve genç Ermeni burjuvazisi arasındaki çelişikler.

Kemal Ahmad daha sonra Kürtler ve Ermenileri yakınlaştıran etmenleri aydınlatmaktadır. Bu vesileyle Kemal Ahmad ilk elde iki halkın asırlarca sürekli Safevî İran şahları ve Osmanlı Türk sultanları egemenliği altında baskılara maruz kaldıklarına işaret etmekte ve "bu durumun Ermeniler ve Kürtlerin hissiyatını birleştirdiğine şüphe yoktur"¹² diyerek altını çizmektedir. Kürt tarihçi hem Ermeni hem de Kürt köylülerin her geçen gün giderek ağırlaşan aynı Osmanlı Hazinesine vergi ödemelerini yakınlaştıracı bir etmen olarak kabul etmektedir.¹³ Ancak tam da burada, haklı olarak özellikle Sultan II. Abdülhamit'in idaresi döneminde Kürt feodallerin Ermeni köylüleri sert baskılara uğratması, Ermeni köylerini kendi kontrollerinde bulundurmaları ve her çeşit baskı uygulamaları olmak üzere Osmanlı sultanlarının müsamahasını da eklemektedir. Aralarında "kafirlik vergisi" de olmak üzere Kürt feodalleri ve ağalarının gavur Ermenilerden tahsil ettiği ağır vergilerden, onlara uygulanan

10. Aynı yerde, s. 238-239

11. Kürtlerin islamlaşmasına ilişkin bakınız: **A. Poladian**, "The Islamization of the Kurds (7th-10th Centuries AD)", *Acta Kurdica*, Curzon Press, London, Vol.I, 1994, p.21-26.

12. Kemal Ahmad, *Birinci Dünya Savaşında Kürdistan*, s. 239.

13. Aynı yerde.

gaddarlıklar ve keyfiliklere ilişkin konuşmaktadır.¹⁴ Bu vesileyle Kemal Ahmad iki önemli gözlemde bulunmaktadır.

İlki, Osmanlı İmparatorluğunda “varolan koşullar Kürt feodallerin anılan işlemlerine oldukça katkıda bulunmakta, Sultan Abdülhamit ise sadece tahrik etmekle kalmamakta, onların (Kürtlerin-N.H.) Ermeni topraklarını işgal etmeleri için mali ve hukuki yardım göstermektedir”¹⁵ İkincisi, dini farklılık ve Ermenilerin inançsız “gavur” sayılmaları hususu Kürt feodalleri, ağaları açısından Ermenilere dönük şiddet uygulamalarına izin verilebilir bir hale dönüştürüyordu.¹⁶ Kemal Ahmad, tanınmış Rus türkolog V. Gordlevski’nin Türklerin Kürtleri Ermenilere karşı tahrik ettiği zira “Türk yönetimi böl ve yönet politikası uyguladığından Ermeniler ve Kürtler arasında düşmanlık onların menfaatineydi” görüşünü paylaşmaktadır.

Bütün bunlardan sonra Kemal Ahmad “Ermeni katliamlarında Kürtlerin rolünü araştırmak için bütün bu etmenleri, bütün bu sebepleri birlikte dikkate almak gerekir”¹⁷ sonucuna ulaşmaktadır ki bununla mutabık olmamak zordur.

Kürtlerin 1915 Ermeni Soykırımına değinen Kemal Ahmad hiç tereddüt etmeksizin şunu teyid etmektedir: “Büyük bir acıyla belirtmek gerekir ki, Kürtler bu veya şu derecede, bilinçli veya bilinçsizce başkalarınca tahrik edilmiş veya önceden planlanmış bu kıyım katılmışlardır”.¹⁸ Bu önemli sonucu çıkaran tarihçi, ki kendisi Kürtlerin geri kalmış olmaları ve bir yerde bir ölçüde bağnaz olduklarını inkar etmemekle beraber, Türklerin Ermeni katliamları için tüm sorumluluğu Kürtler üzerine yıkma ve bunu Kürtlerin geri kalmışlığı veya bağnazlığıyla bağlantılandırılması

14. Aynı yerde, s. 242.

15. Aynı yerde.

16. Aynı yerde.

17. Aynı yerde, s.243.

18. Aynı yerde, s.257.

hususunu haklı olarak protesto etmektedir. Şunları yazmaktadır: “Daha baştan itiraf etmek gerekir ki, kör dini bağnazlık ve kültürel geri kalmışlık, Kürtlerin çoğunluğunu gavurları (imdi Ermenilere-N.H.) katletmeye sevk etmekteydi”.¹⁹ Kemal Ahmad, ısrarlı analitik metod taraftarı bir tarihçidir. Tarih yazınında sıkça rastlanmayan katlimalara ilişkin oldukça dikkat çekici ve mantıklı bir gözlemde bulunmaktadır: “Kürtler ve Türkler ve bölgenin diğer halklarının evlatları -kabul ediyor yazar- katliamlar gibi bir yenilik sergilenene dek daha geri kalmış ve İslâma daha bağlıydılar, buna karşın yüzlerce yıl esnasında Ermeniler ve Kürtler arasında, Kürtler ve Süryaniler arasında kanlı dramalar olmamıştır”.²⁰

Bu durumda, ilerde herşeyin alt üst olmasının sebebi nedir?

Keskin meselelerin tartışılmasından kaçınmayan Kemal Ahmad, bu sefer de bu bilimsel metoda sadık kalmakta ve biza-tihi kendisi tarafından dillendirilen keskin meseleye yanıt vermektedir. Bu meseleye değinen yazar, yıllar esnasında yeni veya kendisinin bunların ustalıkla “Ermenilere yönelik Kürtlerin kör dini bağnazlığı” sıvasıyla örtüldüğü “tahrik edici etmenler” olarak tanımladığı hususların ortaya çıktığını fark etmektedir. Bunda ilk elde Türk yönetimini suçlamaktadır. Yazar, Osmanlı yönetiminin Ermenilerin bağımsızlığına ilişkin sahte haberler yaydığını ve bununla “Kürtler içine korku salmakta ve Ermeni-Kürt ilişkilerini bozmaktadırlar. Bu (Osmanlı-N.H.) devlet(i) yararınaydı”.²¹ Türk yönetiminin bir taraftan Ermeniler ve Kürtler arasındaki çelişkileri tahrik etmek diğer yandansa Ermeniler ve Kürtlerin yakınlaşmasına deneyecek tüm güçler arasında duvar örme yönünde her şeyi yaptığını

19. Aynı yerde, s.259.

20. Aynı yerde, s.260.

21. Aynı yerde, s. 274.

vurgulamaktadır. Kürt tarihçi bununla Kürtlerin sorumluluğunu ortadan kaldırmamakta ve herhangi bir şekilde Kürtlerin Ermeni Soykırımına katılımını haklı gösterme gayretinde değildir. Tam tersine onları suçlamaktadır. Biz onun bu meseledeki görüşlerine atıfta bulunduk ve Kürtleri bu katliama katılım için suçladığına işaret ettik. Ancak onun bir diğer gözlemi de ortaya getirilmeyi hak etmektedir. Kemal Ahmad “Ermenilerin imhasına katılan Kürtlerin çoğunluğu Hamidiye [Hafif] Süvari Alaylarındandı. Bu askeri teşkilat, benzeri işler yapmak için tesis olmuş ve bu görev Kürtlere verilmişti”²² diye yazmakta.

Kemal Ahmad, Kürtlerin Ermeni Soykırımına katılımının diğer bir sebebi olarak Kürt aşiret reislerinin Ermeniler hesabına zenginleşme gayretinde olan tamahkarlığı ve gözü doymazlığını kabul etmektedir. Hamidiye Alayları ve kimi Kürt feodalleri, ağalar, aşiret reisleri, şeyhlerin Ermenilerin katlinin Ermenilere ait toprakları, meraları, hayvanları, mülk ve varlıkları ellerine geçirebilmek için en uygun fırsat olarak kabul etmeleri ve bu sebeple de Ermeni Soykırımına katıldıklarını belirtmektedir. Kemal Ahmad’ın bu tanıklığı kuşkusuz niçin Kürtlerin, Ermenilerin bağımsızlığına karşı oldukları ve bunun motivasyonunu doğru anlamaya yardımcı olmaktadır. Kürt eşrafi, feodalleri, şeyhleri, aşiret reisleri Ermenistan’ın bağımsızlığı durumunda kendilerinin Ermenileri yağma ve talan, Ermeniler hesabına zenginleşme ve onların topraklarına hakimiyetten mahrum olmaktan korkmaktaydılar.

Ve en nihayetinde Kemal Ahmad, birçok Kürdün, Kürt kitlelerinin tamamıyla “Ermenilerin katlini Allâh adına kutsal savaş yani *cihat* olarak görmekte”²³ olduğunu kabul etmektedir. Bütün bunlarla beraber, Kürt tarihçinin çalışmasında, aralarında kimi

22. Aynı yerde, s.262.

23. Aynı yerde, s. 261.

Kürtlerin hayatlarını tehlikeye atarak Ermeni sürgünleri sıklıkla kurtarma veya yardım etme denemeleri de olmak üzere 1915 Ermeni Soykırımı esnasındaki Ermeni-Kürt dostluk tarihinden örnekler verilmiştir.

İşte Kürt tarihçi Kemal Ahmad’ın Ermeni-Kürt ilişkileri sorununa, Ermeni katliamları ve soykırımına Kürtlerin katılımı çetrefilli meselesine konseptüel yaklaşımı genel hatlarla bu şekildedir.

Tarihçinin konseptindeki dört ilkesel yaklaşımı ayırmak gerekir.

İlki; Kürt toplumu içinde aşiret eliti, mülk sahipleri, aşiret reisleri, farklı aşiret ve boy grupları önderleri, ağalar, askerler, Osmanlı devleti menfaatine hizmet eden görevliler, dini önderler vb. olmak üzere etkili ve hakim sosyal katman ve güçler bulunmaktaydı, bunlar Kızıl Sultan II. Abdülhamit’in “Ermeni Sorununu Ermenileri imha yoluyla çözme” görüşünü paylaşılmaktaydılar, bu politikanın hayata geçirilmesinde ve buna hayvancılıkla uğraşan-konar göçer Kürt kitleleri ve çiftçilerinin katılımını sağladılar.

İkincisi; Kemal Ahmad’a göre Ermeni-Kürt ilişkilerinde varolan çelişkiler ilk elde yüksek gelişim düzeyinde olan ve kapitalist ilişkiler alanına ayak basmış Ermeniler ve düşük gelişim düzeyinde bulunan ve hala feodal-aşiret ilişkileri sığılığında gelgitler yaşayan, farklı gelişim düzeyi gibi özgün bir realitenin sonucuydu.

Üçüncüsü, onların farklı dinlere ait olduklarını da hesabın dışında görmemek gerek. Bir tarafta Hristiyan Ermeniler, diğer tarafta ise İslâm inancındaki ve fanatizmleleriyle tanınan, dinlerinin Hristiyanlara karşı kutsal savaş *cihadı* kabul edip teşvik eden Kürtler.

Dördüncüsü, Osmanlı İmparatorluğu ve üst katmanları, Kürt üst katmanlarının göz doymazlığı, tamahkarlığıyla, Ermenileri

talan ve yağma, onlar hesabına zenginleşme hissiyatıyla oynayarak ve onları gelecekte Ermeni bağımsız devletinin kurulmasıyla korkutarak, ki bu Kürtlerin hakim oldukları alanda oluşabilirdi, Kürtleri, onları elinde Ermeni Soykırımının gerçekleştirilmesi yolunda uysal ve sadık bir araca dönüştürdü.

Kürt tarihçi Kemal Ahmad'ın araştırması ve bunda yer bulan yazarın yaklaşım ve temel ilkelerinin Ermeni-Kürt ilişkilerinin doğası, Kürt üst katmanlarının Ermeni karşıtı eğilimlerinin doğru algılanmasına yardımcı olacağını sanıyoruz, bu günümüz Kürt bilimsel ve politolojik aklının eğilimlerine yönelik bütünsel ve doğru bir tahayyül oluşturulmasına da yardımcı olur, ki bu Ermeni ulusal-siyasi hayati menfaatleri ve Ermenilerin ölümsüz çabalarıyla tezat oluşturmaktadır.

Bunun aynı zamanda Osmanlı cellatlarının tarafına geçme, onların elinde alete dönüşme, Ermeni Soykırımına aktif katılım gösterme yönündeki siyasi, ekonomik ve etno-kültürel sebepler olmak üzere Kürtlerin halk olarak gerçekleştirdikleri tarihi hatanın doğru yorumlanmasına da yardımcı olacağına inanıyoruz. Bu hata ilerde, askerleri ve Kemalistleriyle cumhuriyet Türkiye'si yönetiminin ilk kez olmamak üzere Kürt isyanlarını kan içinde boğdukları, Kürt halkına ve onların siyasi akıbeti üzerinde de pahalıya mal oldu. Bu Osmanlı cellatlarının müttefiği Kürdün, aynı müttefik celladın kurbanına dönüştüğü tarihin en büyük alayıydı.

Bizi 1915 Ermeni Soykırımından yüz yıl ayırmaktadır. Bu Kürt siyasi elitinin, Ermeni meselesinde işlediği kritik hatalardan gerekli dersleri çıkarması, yaklaşımlarını gözden geçirmesi ve daha gerçekçi politika benimsemesi için kesinlikle yeterli bir zamandı. Kürtler şimdi tekrar Türkiye yönetimiyle çatışmalar

içindeler, Kürtler ve Türkler arasında sadece İstanbul'da değil esasta Kürtlerin yaşadığı Batı Ermenistan'ın Harput, Van, Diyarbakir vilayet vd. yörelerinde de. silahlı çatışmalar olmaktadır. Artık Türkiye devletinin parçalanması, aralarında Kürtler de olmak üzere yeni yapılar, yeni devletlerin olanaklılığına ilişkin açıkça konuşulmaktadır. Ancak aralarında Kürdistan İşçi Partisi [Partiya Karkêren Kurdistanê, PKK] ve lideri Öcalan olmak üzere, diğer yapıların olduğu gibi Kürt liderliği, partileri, bu Kürt devletinin topraklarının nerede ve hangi topraklar üzerinde kurulacağını netleştirmemektedirler.

Sohbetlerimizden birine PKK'nın BDT [Bağımsız Devletler Topluluğu] sathında ve özellikle güney bölgelerindeki çalışmalarını koordine eden Kürdistan İşçi Partisi Politbüro üyelerinden biri, bizim "Siz ve partiniz Kürt devletinin kuruluşunu nasıl tasavvur ediyorsunuz, nerede ve hangi topraklarda yapılacaktır?" sorumuza, sorunun kontekstini anlayarak "Liderimiz Abdullah Öcalan, Ermeniler ve Kürtlerin kardeş halklar olduklarını ve devlet kurma zamanı geldiğinde, herşeyin açıklığa kavuşacağına inanmaktadır" yanıtını verdi. Fiilen, net soruma net ve doğrudan yanıt vermekten kaçındı. Bu tutuma sahip tek kişi o değil. Birçok Kürt lider şahsiyet Kürt devletinin şimdi onların kontrolünde bulunan, yani Batı Ermenistan topraklarında kurulacağını gizlememekteler. Onlar safında açıkça şimdi Türklere karşı mücadele ettiklerini, kan döktüklerini, Ermenilerinse buna hiçbir katılım göstermediğini ilân eden şahsiyetler bulunmaktadır. Onların mantık ekseninde toprak yani sath, onun için kan dökene aittir görüşü yer almaktadır. Bu Kürt idarecileri Fransız Burbonlarına benzetilmekteler, Fransız diplomasisinin en gözalcı temsilcilerinden biri olan Charles Telleyrand'ın Fransız Burbonlarına ilişkin "Onlar hiçbir şeyi unutmamışlar ve hiçbir şey de öğrenmemişler" sözünde belirttiği gibi. Şu husus açıktır: Kürt devleti-

nin ne zaman kurulacağından bağımsız olarak, Kürtler ikinci kritik hataya izin vermemeli ve Ermenilere karşıt olmamalıdır. Batı Ermenistan'ın her zaman sahibi vardı, şimdi de var. Ve bu Ermenilerdir.

Erzurumlu rahmetli annem, Soykırım zamanı annesini ve diğer akrabalarını kaybetmiş, mucizeyle kurtulmuş ve farklı kervanlarla en nihayet Aleksandropol'e ulaşmış, Amerikan Yetimhanesinde kendini bulmuştu; daha sonra bana hep söyler, hatırlatırdı: "Oğul can, şimdi de Erzuruma gitsem baba evini ve evin anahtarını bulurum. Ne mutlu o güne". O böyle düşünen ve böyle inanan tek insan değildi.

Ermeniler evlerinin anahtarının yerini bilmekteler.

İKİNCİ BÖLÜM

MODERN ARAP TARİHÇİLİĞİNDE OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA ERMENİ KATLIAMLARI ve ERMENİ SOYKIRIMININ GERÇEKLEŞTİRİLMESİNDE KÜRT UNSURUNUN ROLÜNE DAİR

Kürt unsuru tipolojik olarak Ermeni Soykırımının gerçekleştirilmesi sistematığıne aittir. Ancak bu bir ön sebep değil, aksine Osmanlı idarecilerinin politikalarıyla bağlantılıdır, türevidir. Ermenileri kırma ardından da soykırım politikası benimseyerek, Osmanlı sultanları Kürtleri Ermenilere yönelik kendi melun planlarını hayata geçirme yolunda, ellerinde bir araç olarak kullandılar. Öncelikli olan, verili durumda Osmanlı devleti, sultanları ve Jön Türklerin Ermeni meselesini Ermenilerin ortadan kaldırılması yoluyla çözme konseptüel yaklaşımıydı, Kürt unsuru bu çerçeveye uyumlu konuşlanmaktaydı. Osmanlı idarecilerinin Ermeni karşıtı politikasını öncelikli kabul etmek, Kürtlerin ise bundan kaynaklanan ve ifadesini bulan Ermeni karşıtı faaliyetleri ve Ermeni Soykırımına katılımını gözlemlemek, Kürtlerin tarihi sorumluluğunun hiçbir şekilde küçültülmesi anlamına gelmemektedir. Onlar kendi sorumluluk paylarına sahipler. Nihai kertede Kürtler, Türklerin Ermeni karşıtı politikalarına karşı

isyan etmemişler veya tarafsız kalmamışlardır, aksine Ermenilerin fiziki imhasına yönelik Türk politikasının gerçekleştirilmesine katılmışlardır, zira bu onların siyasi eğilimlerine, siyasi ve ekonomik menfaatlerine uygundu ve özünde, Kürt politikasına da dönüştü. Sır budur ve bilim bu konuda suskunluğunu koruyamaz. Bu hususiyet Arap modern tarihçiliğinde çok iyi fark edilmiştir. Öyle ki Arap tarihçiler, Kürtlerin Ermeni karşıtı faaliyetlerine, onların Ermeni katliamlarına katılımına ve 1915 Ermeni Soykırımında Kürt etmeninin aydınlatılmasına da büyük yer tahsis etmişlerdir.

Modern Arap tarih yazını, Ermeni Soykırımı sorununun derinlemesine incelenmesi, içerdği meselelerin çok katmanlı nüansların açıklığa kavuşturulması, ender konu ve belgelerin bilimsel dolaşıma sokulması, yorum ve değerlendirmelerde yüksek güven derecesi anlamında, soykırım bilimi sistematığında özgün bir yer tutmakta, kimi hallerde doğrudan rekabet edilemez mahiyet taşımaktadır.

Arap tarihçiler, özellikle Moussa Prince,²⁴ Usman al-Turq,²⁵ Fuad Hasan Hafiz²⁶ vd. yazarlar Sultan II. Abdülhamit'in Ermeni karşıtı politikalarını gerçekleştirirken Kürtleri ve Çerkezleri çok kullandığının altını çizmektedirler.

Bu nasıl açıklanmaktadır?

Arap ülkeleri dört asrı aşkın bir süre 1516-1918 arasında Osmanlı İmparatorluğunun bir parçasını oluşturdular. Ancak bu gönüllü bir birliktelik değil, aksine belirttiğimiz gibi istila

24. Moussa Prince. Avec la collaboration de Marie-Ange M. Prince, *Un génocide impuni: L'Arménocide*. [dans le cadre des crimes contre l'humanité], Introduction, Lebanon, [Heidelberg Press]1967.

25. Usman al-Turq, *Safahat min Tarikhi al-Umma al Armaniya* [Ermeni milleti tarihinden sayfalar, Halep, 1960, /Arapça/].

26. Fuad Hasan Hafiz, *Tarikh al-Shaabi al-Armani munzu al-Badayati Hatta al-Yaum* [Ermeni halkı tarihi. Başlangıçtan günümüze, Kahire, 1986, /Arapça/].

sonucu olmuştur. Dört asırlık Osmanlı-Türk despotik boyunduruğu, Arap araştırmacıların belirttiği gibi Araplar için yıkım oldu. Araplar, Osmanlı İmparatorluğunu uzaktan veya kitaplardan değil, Osmanlı sultanlarının tebaası, Osmanlı gaddarlıklarının, hunharlıklarını ve kabuslarını taşıyanlar olarak içerden bilmekteler. Arapların kendilerinin Sultan II. Abdülhamit dönemi olan 1876-1909 yıllarını "Zulüm asrı" olarak adlandırmaları rastlantı değildir. "Zulüm" terimi "istibdat", "diktatörlük", "sınırsız monarşi" anlamlarına gelen Arapça bir kelimedir ve dünyada bu anlamda da algılanmıştır. Ancak bu facia, afet, bahtsızlık nüanslarına da sahiptir ve Ermeniler tam da bu şekilde algılamakta ve "zulüm" kelimesini bu anlamda kullanmaktadırlar.

Kürt unsurunun Ermeni katliamları meselesindeki rolünü Hamit dönemi zulümleri bağlamında, özellikle 1891'de kurulan "Fursan al-Hamidiye"nin (Hamidiye Süvari Alayı) Batı Ermenistan'ın farklı Ermeni meskun mekanlarındaki hunhar işlemlerini dikkate alarak gözlemlemek gerektiğini sanıyoruz.

Bu silahlı çete-eşkıya grubu, Arap tarihçilerin belirttiği gibi Sultan Abdülhamit'in talimatıyla kesinlikle Kürtlerden kurulmuş ve başlıca sorunu Ermenileri şiddet ve kabus içinde tutmak ve Ermeni katliamlarını organize etmek olmuştur.²⁷ Hamidiye Süvari Alayının hususiyeti, Usman al-Turq'un teyid ettiği gibi Osmanlı Ordu bünyesinde yer almaması, Abdülhamit'in doğrudan komutasında bulunan müstakil bir birim olmasıydı. Kışlası Ermeni meskun Erzincan kentinde konuşlanmıştı ve Arap tarihçilere göre esasta Diyarbakirli Kürtlerden oluşmaktaydı. Fuad Hasan Hafiz, Marwan al-Moudawar, Samir Arbash, Salih Zahr al-Din bu konuda, 1884-1896 yıllarında Abdülha-

27. Fuad Hasan Hafiz, *Ermeni halkı tarihi. Başlangıçtan günümüze*, Kahire, 1986, /Arapça/.

mit'in inisiyatifıyla gerçekleşen Ermeni katliamlarının esasta Hamidiye tarafından gerçekleştirildiğinde hemfikirler. Onlar aynı zamanda aşiret reisi Musa Bey ve ona bağlı Kürtlerin işlemlerine işaret etmekte, Kürt çetelerinin işlemleri özellikle Muş'ta Sason'da olmak üzere Bitlis vilayetinde ve diğer Ermeni vilayetlerinde de gaddarlık ve gayrı insanilikleriyle göze batmaktalar. Kürt silahlı birlikleri 1894-1896'daki mekruh fiillerine ilişkin Lübnan'da yayımlanan ansiklopedide şunlar belirtilmiştir: "On binlerce göçebe Kürt, Ermeni topraklarına Muş, Van, Erzurum'a girdiler ve Hamidiye adıyla bilindik silahlı birlikleri kurdular, bunlar Hükümetin müsahasıyla Ermenistan'ı tarumar ettiler".²⁸ Moussa Prince, özellikler Sasondakiler olmak üzere 1890'lardaki Ermeni katliamlarını Hamidiye'nin katılımı olmaksızın tasavvur edememekte, bunları Kürt Atlı Birliklerinin kanlı işleri olarak kabul etmektedir.²⁹

Önsözde belirtildiği gibi, uzun süren savaşlardan sonra Şahlık İranı ve Osmanlı Türkiye'si 1639'da Kasr-ı Şirin'de Ermenistan'ın aralarında bölündüğü bir antlaşma imzaladılar. Doğu Ermenistan, İran bünyesinde kalırken, Batı Ermenistan Osmanlı Türkiye'si'nin hakimiyetine girdi. Ermenistan'ın Batı bölümü Altay ve Orta Asya'dan Küçük Asya'ya sirayet etmiş yeni bir etnisitenin, göçebe-hayvancılıkla geçinen Oğuz Türklerinin hakimiyetine geçti ve bölgenin otonkton sahibi olan Ermeniler, geri kalmışlık ve tamahkarlıklarıyla efendileri olan Türklerden geri kalmayan Kürtler gibi kontrol edilemez bir etnisitenin komşusu oldular. Ve Ermenilerin kendi yurdunda sayısının azaltılması hesabına, Türk ve Kürt etnisitesinin sayısal üstünlüğüne katkı hedefi güdülerek, Batı Ermenistan'ın idari-bölgesel vilayetlerinin sürekli yeniden şekillenmesi başladı. Batı

Ermenistan anılan antlaşmadan sonra Erzurum, Sivas, Van, Diyarbakir, Bayazet, Çaldıran ve Kars olmak üzere 7 paşalığa bölündü. XIX. yy.da paşalıkların yerine vilayetler tesis oldu ve Ermenistan Erzurum, Harput, Sivas, Trabzon ve Diyarbakir olmak üzere 5 vilayete bölündü. Otonkton Ermenilerle meskun Van, Bayazet, Çaldıran ve Kars vilayetleri ortadan kalktı. Sultan Abdülhamit, Ermeni vilayetlerini bölme ve buralarda Müslüman sakinlerin sayısal artışını teşvik amacı güderek Van ve Diyarbakir vilayetlerinden kimi alanları ayırarak, 1879-1880 yıllarında Bitlis vilayetini kurdu. 1880'li yıllarda ise sultan, en büyük Ermeni vilayeti olan Erzurum'u, Erzurum-Van-Muş ve Hakkari olmak üzere 4 vilayete dağıttı. Çok geçmeden Muş vilayetinde Ermeniler artık çoğunluk değillerdi. Bunu yerine sakinlerinin çoğunluğu Kürt ve Türklerden oluşan yeni Dersim vilayeti tesis oldu. Batı Ermenistan'da yeni idari-bölgesel bir bölüşüm, sultanın Batı Ermenistan'ı Erzurum, Harput, Sivas, Van, Bitlis, Diyarbakir ve Trabzon vilayetlerine böldüğü, Ermeni vilayetlerini otonkton olan Ermenilerin sayısının azaltılması ve Müslüman olan Türk, Kürt ve Çerkezlerin artması hedefine atık ulaştığı 1897 yılında gerçekleşti.³⁰

Arap tarihçileri, Ermeni bölgelerine Türkler, Kürtler ve Çerkezlerin iskani ve otonkton Ermenilerin ata topraklarının işgalinin sorunun bir yönü olduğunu fark etmekte. Sorunun diğer yanı, Osmanlı iktidarının yeni gelen Müslüman Türkler, Kürtler ve Çerkezlerle otonkton [yerli] Ermeniler arasında sürekli çatışma ve çarpışmalar teşvik ediyor, Müslümanları Ermenilere karşı savunarak Kürtler ve Çerkezler eliyle Ermeni katliamları gerçekleştiriyor olmasıydı.

1639 ve bunun ardından gerçekleştirilen Türk-Kürt,

28. Dairat al-Maarif, X, Beirut, 1973-Ansiklopedi, c.10, Beyrut, s.309.

29. Moussa Prince, *L'Armenocide*, p.28-29.

30. N. Hovhannisyan, *The Armenian Genocide. Armenicide. Causes, Commission, Consequences*, Yerevan, 2002, p.40-41

Ermeni karşıtı politikaları olmasaydı 1915'in olmayacağını emin bir şekilde söyleyebiliriz.

Geri kalmış, barbarik ilkeler üzerine bina olmuş Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde tezahür eden Ermeniler daha 1516'da istila edilen Arapların komşuları ve kader ortağı oldular. Biz zamanında, Araplar ve Ermenilerin aynı Osmanlı İmparatorluğu alan ve hakimiyetinde yer alarak kader ortağı halklara dönüştükleri, onların hasmının aynı Osmanlı haşin boyunduruğu olduğu, sorunlarının Osmanlı despotizmine karşı milli kimliklerinin muhafazası ve temel haklarının korunması olmak üzere aynı olduğu görüşünü ifade etmiştik. Bizim bu görüşümüz günümüz Arabolojisi tarafından kabul edilmektedir. Bu vesileyle tanınmış Lübnan'lı Arap tarihçi Salih Zahr al-Din kendisinin Prof. Dr. Nikolay Hovhannisyan'ın "daha XIX. yy. sonu XX. yy. başında Arap ve Ermeni siyasi aklının Arap ve Ermenilerin ulusal menfaatlerinin birbiriyle uyumlu olduğu, aynı Osmanlı boyunduruğunda eziyet gördükleri, Osmanlı diktatörlüğü olarak ortak bir düşmana sahip oldukları, sonuç olarak onlar aynı kaderi paylaşan halklardır" görüşüyle tamamıyla hemfikir olduğunu yazmaktadır.³¹ Umar al-Dakak, Adnan al-Sayid Huseyn vd. de bizim görüşlerimizi savunan tutum sergilemişlerdir. Arap-Ermeni dostane işbirliği, doğal olarak Ermenilerin, Osmanlı yönetiminin Arap karşıtı politikaları karşısında, Arapların ulusal haklarının savunulmasını ve Araplar tarafından Türk-Kürt, Ermeni karşıtı politilaları karşısında Ermeni haklarının savunulmasını öngörmekteydi.

Böylece yukarda yazıya dökülen konu ve Arap yazarların özgün gözlemlerine dayanarak Ermeni meselesinde güç konfigürasyonu ve bu güçlerden her birinin işlevine dair şu

31. Salih Zahr al-Din, *Osmanlı İmparatorluğunun Batı Ermenistan siyaseti ve Büyük Devletlerin Ermeni meselesinde politikası*, Beyrut, 1996, s.28-29 /Ermenice ve Arapça/.

şemayı sunmak mümkündür: **Türkler (iktidar): cellatlar; Kürtler ve Çerkezler: celatların itaatkar katliamcı yardımcıları; Ermeniler: Kurbanlar; Araplar: Aynı kaderi paylaştıkları kurbanların, Ermenilerin koruyucuları.**

Kürt etmeni tiplolojik olarak Ermeni Soykırımının gerçekleştirilmesi eksenindeki öncelikli meselelere ilişkindir. Osmanlı yöneticileri, Kürtleri Ermenileri imha işinde silah olarak kullanarak cellatlık envanterini zenginleştirdiler. Arap yazarlar Osmanlı yöneticilerinin poolitikalarını öncelikli kabul ederek, Kürtlerin Ermeni karşıtı faaliyetlerini bundan kaynaklanan bir hal olarak gözlemleyerek, Kürtlerin tarihi sorumluluğunu zerre kadar azaltmayı hiç te arzu etmemişlerdir. Kürtler, kendi sorumluluk payına sahipler ve bilim bunu görmezden gelemez. İşte onların Kürtlerin Ermeni katliamlarına katılımı ve 1915 Soykırımına bu kadar büyük bir yer tahsis etmelerinin sebebi budur.

Fuad Hasan Hafiz, Moussa Prince, Marwan al-Moudawar, Usman al-Turq, Muhammad Rifat al-Imam vd. Arap araştırmacılar, Ermeni meselesinin uluslararası diplomasi meselesine dönüşmesi, 1877-1878 Rus-Türk Savaşı sonrasında imzalanan Ayastefanos Barış Antlaşması (3 Mart 1878) ve Berlin Kongresi (13 Haziran-13 Temmuz 1878) Antlaşmasına ilişkin olarak, Kürtlerin Ermeni karşıtı faaliyetlerine ayrıntılı değinmişlerdir. Arap tarihçiler özellikle m. 16'da kaydedilmiş olan "Bâb-ı Âli (imdi Osmanlı İmparatorluğu-N.H.) Ermeni meskun vilayetlerin ihtiyaçlarından karşılanan iyileştirme ve ıslahatları gecikmeksizin hayata geçirme ve Ermenilerin güvenliği için Çerkezler ve Kürtlerden uzak tutmakla yükümlenmektedir"³² hususu olmak

32. Berlinskih Traktat, Berlin, 1/13, 1878, v sb. H. Azatyan, *Sudbonosnie Dogovora*, Erevan, 2000, c.39

üzere Ayastefanos Antlaşmasını olumlu değerlendirmişlerdir. Arap tarihçiler için verili durumda en önemlisi Ermenilerin güvenliğinin, Kürt ve Çerkezlerin saldırılarından, soygun ve talanından teminiydi. Arap yazarların gözünden kaçmamış bir koşul daha vardı. Ayastefano Antlaşmasına göre, Osmanlı tarafı Rus kuvvetlerinin Batı Ermenistan'da 6 ay müddetle kalması, bu esnada Batı Ermenistan'da ıslahatların uygulanması gerektiğini kabul etmekteydi. Arap yazarlar, Rus kuvvetlerinin varlığını haklı olarak reformlar ve Ermenilerin güvenlik teminatı olarak algılamışlardır.

Ayastefanos Antlaşması, Rus diplomasisinin zaferi olarak gözlemlendi, Büyük Britanya ve Avusturya-Macaristan Alman şansölyesi Otto Bismarc desteğinde 1878'de Berlin Kongresinin toplanmasını sağladılar, ki burada aralarında 16. Maddesinin Berlin Antlaşmasında 61. Maddeye dönüşmesi de olmak üzere Ayastefanos Antlaşması revize edildi. Ancak burada sadece reformların uygulanması değil, aynı zamanda Kürt ve Çerkezlerin saldırılarından uzak tutarak Ermenilerin güvenliğini temin eden, Ermenistan'daki reformların Rus kuvvetleri nezaretinde olacağı hususu yer almadı. Arap tarihçiler Ermenilerin güvenlik temini yönünden bu hususu oldukça tehlikeli olarak kabul ettiler.³³ Bütün bunlar sonucunda Ermenilere yönelik Osmanlı politikasında hiç bir şey değişmedi. Reformlar uygulanmadı ve Arap tarihçiler bunda sadece Sultan II. Abdülhamit'i ve Kürtleri değil, ilk elde Büyük Britanya ve Almanya da olmak üzere büyük devletleri de suçlamaktadırlar. Arap tarihçi Moussa Prince şunları yazmakta: "İngiliz-Rus rekabeti ve Bismarc makyavelizmi, Ayastefanos Antlaşmasının 16. Maddesinin gerçekleştirilmesine izin vermedi".³⁴ Fuad Hasan Hafiz ve Us-

man al-Turq ise Büyük Britanya'nın, Çarlık Rusyasının güçlenmesi ve onun Boğazlar üzerinde denetim sağlama yönünde ilerleyişinden rahatsız olduğu ve onu Batı Ermenistan'dan çıkma ve Türkiye'ye Erzurum ve Beyazıt'ı iade etmek zorunda bıraktığını eklemekteler. Ve Ermeniler, Türkler ve Kürtlerle tek başlarına karşı karşıya kaldılar, Usman al-Turqun çarpıcı niteliğiyle "Batı Ermenistan'da reformlar ve Ermenilerin Kürtler ve Çerkezler karşısında güven altına alınması teorik arzular olarak kaldı, bunların gerçekleştirilmesi için hiç bir adıma teşebbüs edilmedi".³⁵ Onun "büyük devletlerin Ermenilerin Türklere esaretten kurtarılması meselesinde samimi değillerdi" görüşü de enteresandır.

Berlin Kongresi sonrasında Ermeni katliamları büyük ölçeklere ulaştı, Kürtler bunda aktif şekilde yer aldılar. Berlin Kongresinden sonra, 1891'de hakkında zaten bahsetmiş olduğumuz Kürt Hamidiye Süvari Alayı kuruldu. Abdülhamit'in talimatıyla kurulan ve Osmanlı İmparatorluğu hesabına muhafaza edilen bu Kürt Hafif Süvari Alayları, 30 alaydan oluşmaktaydı. 1894-1896 yıllarında Osmanlı İmparatorluğunda hacimleri anlamında emsali olmayan yeni Ermeni katliamları gerçekleştirildi. Bu sefer de II. Abdülhamit'in başlıca silahı, Arap yazarların da teyid ettiği gibi Kürt Hamidiye alayları ve Musa Bey tipi Kürt aşiret reisleriydi. Salih Zahr al-Din, Abdülhamit'in Sason'u boyun eğdirilmesi gereken isyankar bir yöre kabul ederek Ermeni karşıtı işlemlerinin merkezine dönüştürdüğü ve Sasonluların imhasının Kürtler eliyle yapılmasının kararlaştırıldığına işaret etmektedir.³⁶ Bitlis valisi Tahsin Paşa 1891 yılında Kürt Gilan aşiret reislerini yanına

33. Marwan al-Moudawar, *Tarih boyunca Ermeniler*, Beyrut, 1982, /Arapça/.

34. Moussa Prince, *L'Armenocide*, Lebanon, 1975, p.75.

35. Usman al-Turq, *Ermeni milleti tarihinden sayfalar*, Halep, 1960, s.189, /Arapça/.

36. Salih Zahr al-Din, *Osmanlı hükümet politikası*, s.28-29.

çağırır ve Sultan Abdülhamit adına Ermenilere karşı kutsal savaş, *cihat* başlatılmasını talep eder. Ancak, Arap tarihçinin de tanıklık ettiği gibi "Ne 1891'de, ne 1892'de ve hatta 1893 cihat gerçekleşmedi, zira Kürt şeyhlerinin büyük kolu, benzeri bir savaşa karşı olduklarından, buna katılmayı reddettiler. Kimi Kürt aşiretler, ganimet beklentisiyle yerel mahiyetli saldırılar gerçekleştirdiler, ancak yaygın saldırılar gerçekleşmedi. Tam tersine, 1891-1892 yıllarında Sason köylerinde Türklere karşı birçok Ermeni-Kürt işbirliği vakaları bilinmektedir".³⁷ Ne yazık ki, benzeri Ermeni-Kürt işbirliği, Kürt aşiret reisleri ve Osmanlı sultanının günahıyla, daimi bir etmene dönüşmedi, geliştirilmiş ve bilinçli bir politikaya dönüşmedi. Bunu Arap yazarlar "Sason'a karşı 1894'te teşebbüs edilen Türk-Kürt askeri işlemleri", Baha al-Din [Bahattin] Paşa komutasındaki³⁸ Hamidiye Alaylarının hunharlıkları vb. atıfta bulunarak teyid etmekte. Arap yazarlar Kızıl Sultanın Kürtleri, Anadolu 4. Ordu Komutanı Zeki Paşanın, sultanın emrini icra ederek Sason'a yönelik büyük saldırıya katılmamaları durumunda, Kürt aşiret reislerini sert tedbirlere teşebbüs etmekle tehdit ettiği 1903'te olduğu gibi, daha sonra da Ermenilere karşı birçok kere-ler kullandığını ve onlar eliyle Ermeni katliamları gerçekleştirdiğini belirtmekte. Ve o, 25 bin silahlı Kürdü, Sasona karşı ayağa kaldırdı. Bu mevzuyu müstakil incelemeye tabi tutan Salih Zahr al-Din "Sasonluların kahramanca öz savunması, Osmanlı sultanını, bu dağlık yörenin temizlenmesinin o kadar da kolay olmadığı ve bunun için büyük askeri güç gerektirdiği konusunda ikna etti"³⁹ ğini belirtmektedir.

Ve böyle sürekli, Büyük Ermeni Yegherninin başladığı 1915'e kadar.

Ermeni Soykırımına Kürtlerin katılımı sorununa geçmeden evvel Arap aydınları ve ulus-siyaset adamlarının önerdiği Ermeniler, Araplar ve Osmanlı İmparatorluğunun diğer Türk olmayan halkların meselesinin çözüm ve düzenlemesinin hukuki tarafı üzerinde durulmasını önemli kabul ediyoruz.

Arap tarihçiliğinde Ermeniler ve Arapların taleplerinin tartışılması bağlamında Osmanlı İmparatorluğunda ulusal sorunun çözüm modeli, aydınlatılması olarak desantralizasyon kendi özgün yerine sahip olmuştur. Osmanlı İmparatorluğunda desantralizasyon modeli, 1908 yılında Jön Türk devrimi sonrasında ortaya çıktı, bunun sonucunda Sultan II. Abdülhamit tahttan düşürüldü. Desantralizasyon modeli düşüncesi özellikle Ermeniler ve Araplar olmak üzere imparatorluğun hemen tüm halkları nezdinde ateşli taraftarlara sahip oldu. Bu modelin savunulması hemen tüm Arap ülkelerinde ve farklı Arap sosyal katmanlar tarafından çok önemli bir husustu, zira Araplar Osmanlı İmparatorluğunda sayıca en büyük halktı ve sayıca Türklerin de üstündeydi. Ayrıca tüm imparatorlukta siyasi ağırlıkları ve rolleri büyüktü.⁴⁰ Araplar 1912 yılında Kahire'de "Hizb el-[Liya] Markaziya el-İdariya el-Osmani" Fırkasını [Osmanlı İdari Adem-i Merkezîyetçi Partisi] kurdular, bu kısaca El-Lâ Merkezîye yani Desantralizasyon [Adem-i Merkezîyetçilik] adını taşımaktaydı. Bu partinin talepleri arasında Osmanlı İmparatorluğunun aralarında Ermeniler de olmak üzere Arap vd. Türk olmayan halklarıyla meskun vilayetlere, özel vilayet statüsü verilmesi talebi merkezi bir yer tutmaktaydı. Vilayet-eyaletler; ilgili eyalette polis, jandarma, adalet ve maliyenin yeniden yapılandırılması için aralarında yabancı danış-

37. Aynı yerde.

38. Aynı yerde.

39. Aynı yerde, s.21.

40. Bu konuda daha ayrıntılı olarak bakınız: N. Hovhannisyan, *Arap ülkeleri tarihi*, c.2, Erivan, 2004, s.477-495, /Ermenice/.

manlar atama hakkı da olmak üzere, geniş haklara sahip kendi hükümet ve eyalet meclislerine sahip olacaktı.

Desantralizasyon modelinin liberal kabul edilen akım saflarında liderinin Abdülhamit'in yeğeni, [üvey] kızkardeşinin oğlu Prens [Mehmet] Sabahattin de olmak üzere münferit Türk siyaset adamları nezdinde taraftar bulması ilginçtir. O, Osmanlı İmparatorluğunun derin bir kriz yaşadığını görüyor, onun geleceği ve varlığının bekasından endişe duymaktaydı. İmparatorluğun geri kalmışlığını aşması, ilerici ve gelişen bir ülkeye dönüşmesi arzusuuydu. O bunu ulus meselesiyle de bağlıyor, öyle ki Türk olmayan halklara geniş bir muhtariyet ve Osmanlı İmparatorluğunu hukuken eşit muhtar özneler konfederasyonu olarak yeniden inşa edilmesine taraftardı. Prens Sabahattin'in, benzeri haktan Batı Ermenilerinin, onları yeniden yapılandırılmış vilayetlerinin de istifade etmesi gerektiğine inanıyordu. Sabahattin'in görüşleri 1911 yılında kurulan "Hürriyet ve İtilaf" Partisi yöneticileri nezdinde taraftar buldu, parti desantralizasyon ilkesine onay vererek, bunu daha da geliştirip netleştirerek, "Balkan ülkeleri Balkan halklarına", "Arap ülkeleri Araplara", "Ermenistan Ermenilere", "Kürdistan Kürtlere" sloganlarını gündeme getirdi.⁴¹

Ermeniler hem Sabahattin'in imparatorluğun konfederasyona dönüştürülmesi modeline hem de El-Lâ Merkeziye'nin önerdiği versiyona taraftardı, ki bunun teyidinin El-Lâ Merkeziye yönetiminin Sabahattin'le, Ermenilerinse El-Lâ Merkeziye'yle daimi bağlantı içinde olduğunu belirten tanınmış Arap tarihçi A[lbert Habib] Hourani'de⁴² görmekteyiz.

41. V. B. Luçkiih, *Novaya İstoriya Arabskih Stran*, Moskova, 1963, s.301.

42. A. Hourani, *Arabic Thought in the Liberal Age: 1789-1939*, Cambridge, 1983; aynı yerde *National Minorities in the Arab World*, London, 1947.

El-Lâ Merkeziye modeli Ermeni-Kürt ilişkileri ve onun hayata geçirilecek konfederasyon versiyonuyla doğrudan bağlantılıydı, bunu ana hat taleplerinden biri olan "Ermenistan Ermenilere", "Kürdistan Kürtlere" yaklaşımı, Kürt ve Ermenilerin topraklarının ayrışması, Kürtlerin Ermenistan dışında Kürdistan'a odaklanmasına katkıda bulunabilirdi, bu da kendi payına Kürtlerin Ermeni karşıtı politikalarına son verebilir ve Ermeni-Kürt ilişkilerinin yeni bir zeminde inşasına kapı aralayabilirdi.

El-Lâ Merkeziye yönetimi Ermenilerin bu duruşundan haberdardı ve bunu desteklemekteydi. Arap tarihçi Moussa Prince, büyük yazar Osmanlı Meclis-i Mebusanı üyesi Krikor Zohrab yanısıra Taşnaksutyun Partisine atıfta bulunup, Ermenilerin idari muhtariyet çabasında olduklarını belirterek, bu hususun altını çizmektedir. Arap tarihçi şunları yazmakta: "Zohrab ve Taşnak Partisi, milli farklılıkların sadece idari muhtariyetle değiştirildiği bir devlete ilişkin hayal etmekteydiler".⁴³ Moussa Prince bu yolla şuna inanmaktaydı: "Ermeniler bu şekilde düşünsel ve ekonomik yaşamlarını geliştirmek istiyorlardı".⁴⁴ Arap belgeleri de aynı şekilde El-Lâ Merkeziye Partisi liderliğinin Ermenilerle işbirliğinde bulunduğu, Osmanlı İmparatorluğunda desantralizasyon ilkesinden hareketle, onlarla görüş alışverişinde bulunup, aralarında Kürt-Ermeni ilişkileri meselesinde de olmak üzere birbirlerinin tutumlarını mutabakata kavuşturduklarına tanıklık etmektedir. Bunun en iyi ifadesi 18-23 Haziran 1913'te Paris'te yapılan I. Arap Kongresi'nin toplanması oldu. Kongreye Arap ülkeleri temsilcileriyle beraber, tek Arap olmayan bir Ermeni delege de katılmaktaydı. Kongre bir kez daha Osmanlı İmparatorluğunda desantralizasyon

43. Moussa Prince, *L'Armenicide*, p.31.

44. Aynı yerde.

düşüncesini onayladı. Kongrede konuşma yapan Ermeni temsilci Ermeni halkı adına Araplara, mücadelelerine, önerdikleri desantralizasyon modeline tam destek ifade etti. Kongre de kendi payına, Kürtlerin Ermeni karşıtı kesitteki de olmak üzere Ermenilerin imparatorluktaki durumuna değindi ve Ermenilerin ulusal taleplerine desteğini ifade etti. Kongrede bu meseleye ilişkin Arap ulusal kurtuluş mücadelesi liderlerinden ve Arap siyasi elitinin gözcü simalarından biri olan Kongre başkanı Abd Hamid al-Zahrawi parlak bir konuşma yaptı, şunları duyurdu: "Ermeni kardeşlerimizin durumu bizim durumumuza benzerdir. Onlar bizim gibi insanlar, bizim gibi düşünmekte, bizim talep ettiğimizi talep etmekte. Ve bize olduğu gibi, onlara da başarı temennisinde bulunuyoruz".⁴⁵ Kongre delegeleri sadece başkanın konuşmasıyla yetinmediler, Kongrenin kabul ettiği Bildiriye aralarında Kürt şiddetine de karşı olmak üzere Ermenilerin taleplerini eklediler. Buna, Bildirinin 8. Maddesi tahsis edildi: "Kongre, desantralizasyon ilkesi üzerine kurulu Osmanlı Ermenilerinin taleplerini kabul etmekte ve savunmaktadır ve onların delegesi aracılığıyla selamlarını iletmektedir".⁴⁶

Zulüm yıllarında kurucusu Lübnan'lı Arap tanınmış aydın Necib Azuri'nin olduğu "Arap Vatanı Birliği" [Rabitatü'l-Vatanil-Arabi] bir Arap etkili kuruluşu daha siyasi arenada belirdi. Uzun yıllar Pariste eğitim görmüş ve yaşamış, anılan Birliği de 1904 yılında burada kurmuştu. Daha sonra Kahire'ye yerleşir ve Osmanlı despotizmine karşı oldukça yoğun faaliyet gösterir. Necib Azuri, oluşan ağır durumdan tek çıkışın Arap

45. Vasaik al-mu'tamar al-Arabi al-Aval: 1913 Arap I. Kongresi Belgeleri, 1913, Beyrut, 1985, s.117. /Arapça/.

46. Aynı yerde. Ayrıca bakınız: N. Hovhannisyan, "I. Arap Kongresi-1913", *Ermeni Meselesi- Ansiklopedi*, Erivan, 1996, s.51.

bağımsızlığının kazanılması olduğuna inanmaktadır, bu durumu kökten değiştirecek, Arapları, Ermenileri, Balkan halkları vd. bir araya getirecektir. O şuna inanmaktaydı: Arapların bağımsızlığı ve "Türkiye'den ayrılma sayesinde baskı altındaki tüm milletler özgürlüklerini elde edeceklerdir, zira Araplar aracılığıyla Arnavutlar dizginlenmekte ve Arnavutlar eliyle Bulgarlar ezilmektedir. Tekrar Araplar eliyle onlar Kürtleri ezmekte ve **Kürtler eliyle de Ermenileri kırmaktalar. Sonuç olarak biz sultanı terk ettiğimiz gibi her millet bağımsızlığını ilân edecek ve dünya, Doğu meselesi denilen bu nifak kaynağından kurtulacaktır**".⁴⁷

Adem-i merkezîyetçilik modeli işlemedi ve Osmanlı İmparatorluğunda işleyemezdi de. İktidardaki Jön Türk Partisi yönetimi Araplar, Ermeniler ve diğer Türk olmayan halkların desantralizasyon ve konfederasyon taleplerine, I. Dünya Savaşı yıllarında kollarını sıvadığı Osmanlı İmparatorluğunda tüm Türk olmayan halkların zorla Türkleştirilmesi, asimilasyon ve etnik yönden 'temiz' Türk devletinin tesisi rijit politikasıyla karşı koydu. 1915'te Ermeni Soykırımı başladı, 1915-16'da [Ahmed] Cemal Paşa'nın talimatıyla Şam, Halep, Beyrut, Kudüs'te al-Zahrawi ve Arap özgürlük hareketinin yaklaşık 30 lideri idam sehpasına çıkarıldı, Prens Sabahattin kaçınılmaz olan öldürülmekten kaçarak İsviçre'ye sığındı vs. Ve bütün bu musibetler esnasında Talât, Enver, Cemal ve diğer Jön Türk cellatlarının destekçileri, Kürt aşiret reisleri ve onlara körü körüne bağlı Kürt kitleleri oldu.

Kürtler, Osmanlı İmparatorluğunu etnik olarak 'temiz' Türk devletine dönüştürme yönündeki ırkçı projenin hayata geçi-

47. N. Hovhannisyan, *Arap ülkeleri tarihi*, c.2, s.448-449.

rilmesi yolundaki Jön Türk cellatlarının sadist bir soğukkanlılıkla gerçekleştirdikleri Ermeni Soykırımının, daha ilk gününden itibaren doğrudan katılımcıları oldular. Daha önce belirtildiği gibi bu şeytani projeye göre 'etnik olarak temiz bir Türk devletine dönüşecek', Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan tüm milletler ya gönüllü ya da zorla Türkleşeceklerdi. Israrla reddeden halklarsa fiziki imhaya tabi tutulacaklardı. Jön Türklerin uzun vadeli poojeleriyle sadece Hristiyan halklar Ermeniler, Rumlar ve Süryaniler değil, aynı zamanda İslâm inancındaki Araplar, Kürtler ve Çerkezler vd. de Türkleştirmeye tabi olmaları da dikkat çekicidir. Müslüman Araplar, Jön Türklerin bu şeytani talebini reddettiler ve 1916 yılında Mekke Şerifi Seyyid Hüseyin bin Ali Al-Haşimi liderliğinde Osmanlı yönetimine karşı isyan ettiler, bu tarihe "Büyük Arap İsyanı" olarak girdi ve I. Dünya Savaşında Osmanlı İmparatorluğunun yenilmesi işinde katkıları oldu. Müslüman Kürtlere ilişkinse, onlar Araplardan farklı olarak dar görüşlülükle, Ermenileri kendi yurtlarında imha şeytani projesinde Jön Türklerin elinde tekrar alete dönüştüler. Bunu sadece Araplar değil, diğer halklar ve ülkeler de fark edip kınamışlardır.

Bu açıdan Antant üç kurucu ülkesi olan Büyük Britanya, Fransa ve Rusya hükümetlerinin 1915 Mayıs sonunda yaptıkları ortak duyuruyla tüm dünyaya şu ilân edilmekteydi: "Son aylarda Ermenistan Kürtleri ve Türk sakinler Ermeni katliamlarıyla meşguller. Osmanlı İmparatorluğunun göz yumması ve sıklıkla yardımlarıyla Nisan ortalarında Erzurum, Tercan, Eğin, Bitlis, Sason, Muş, Zeytun ve tüm Kilikya'da benzeri katliamlar gerçekleşmiştir. Van havalisindeki 100 köy sakinleri hemen hemen tamamıyla imha edilmiştir. Van kenti Ermeni mahallele-

48. British Documents. From Foreign Office Press. Press Office for Publication in Monday Morning Press (23 May 2015), "Svet", Sankt-Petersburg, No.124, 23 Maya 1915.

ri ablukaya alınmış ve Kürtlerin ablukası hala devam etmektedir. Türkiye tarafından bu yeni cinayetleri görerek müttefik devletler Bâb-ı Âli'ye, Osmanlı Hükümeti tüm üyeleri, ayrıca onlara katılan ajanlar da olmak üzere Ermeni katliamları için şahsen sorumlu olduklarını ilân etmektedirler".⁴⁸ Bu önemli belgede, bunun için Kürtler de sorumlu sayılmaktaydılar. Bize Büyük Britanya, Fransa ve Rusya'nın bu uyarısının Jön Türkler ve Kürtleri ayıltmadığını söylemek kalmakta, onlar Ermenilerin fiziki imhasına yönelik bu kanlı işe devam ettiler, bu zarfta XX. yy.'ın ilk soykırımına 1.5 milyon Ermeni kurban gitti.

Üç Antant devletinin Duyurusu zamanı için yenilikti. Uluslararası diplomasi pratiğinde ilk kez herhagi bir ülkede işlenmiş suç, ilgili ülke hükümeti tüm üyeleriyle suçlu kabul edilmekteydi. Somut bu durumda, Osmanlı İmparatorluğunda işlenen suç, yani Ermeni Soykırımı için Jön Türk Hükümeti tüm üyeleriyle beraber suçlu sayılmaktaydı. Bu çok ağır bir suçlamaydı, bununla hükümetin kolektif suç ve sorumluluk meselesini gündem meselesine dönüştürmekteydi. Bu günümüzde de güncelliğini ve önemli hususiyetini yitirmemiş olup, Ermeni Soykırımının uluslararası tanınması sürecine oldukça katkıda bulunmuştur. Birleşmiş Milletler teşkilatının kuruluşundan sonra bu ilke, soykırımı sadece cürüm ve ilgili etnisite, halk veya millete karşı değil, genel olarak tüm insanlığa karşı suç olarak gözlemleyerek, uluslararası ilişkilerin payanda normlarından birine dönüştü.

Biz, aralarında Kürtlerin katılımı ve Arapların insani duruşuna, yabancı dilde de yurtdışında bir dizi ülkede yayımlanan birçok çalışmalarımızda değindik. Bunlara, okuyucunun erişebileceği aralarında **Azg** [gazetesi]da da olmak üzere birçok makalede de değindik. Öyle ki, bu konuya tekrar değinmeye gerek görmüyoruz. Sadece iki önemli hususu ekleyelim:

İlki, Arap ortamında o güne dek bilinmeyen önemli bir bilimsel terim ortaya çıktı. Söz, Arap tarihçi Moussa Prince'in dolaşıma soktuğu "Armenocide" terimine ilişkindir.⁴⁹ O bu terimi Raphael Lemkin'in yarattığı "jenosit" terimine dayanarak geliştirmiştir. Bu siyasi bir terimdir, burada Ermenilerin yani Ermenilerin bir ırk türü olarak etnisitesinin tamamıyla imhası net olarak anlaşılmaktadır, bunun Ermenice muadili "Hayaspanutyun" [Ermeni katli] dir. Burada Moussa Prince göre "**Armenosit en soykırımsal soykırımdır**".⁵⁰ Ve hakikat adına belirtmek gerekir ki Kürtler, hem bu terimin oluşması hem de en ağır jenositin gerçekleştirilmesi içinde olumsuz anlamda kendilerinin 'layık' oldukları katkıya sahip olmuşlardır.

İkincisi, Arap tarihçilerde 1915 yılında Ermenilerin başına gelen hadiselerin olağan bir katliam değil, aksine soykırım olduğu yönünde şüphe yoktur. Arap yazarlar Fuad Hasan Hafız, Samir Arbash, Salih Zahr al-Din vd. "**Ermeni Soykırımının XX. yy.'ın kara sayfası**"⁵¹ olduğuna inanmaktadırlar. Öyle ki, Kürtler, onların beyleri ve aşiret reislerinin, tarihin bu karanlık sayfasını yazarken Jön Türk cellatlarının sağ kolu olduklarını kesinlikle söylemek yerinde olur.

Ermeni Soykırımının üzerinden tam bir asır geçti. Bu zaman zarfında köprülerin altından çok sular aktı, dünyada çok şey değişti. Ermeni Soykırımının "unutulmuş bir soykırım" olarak kabul edilmesi son buldu. Bu artık uluslararası olarak tanınmakta olup, Vatikan'da San Pietro Bazilikasında Ermeni Soykırımı kurbanları hatırasına Papa Francesco'nun icra ettiği Patarak [Kutsal Liturji] ayini bunun zirvesi oldu, Bağdatta toplanan

uluslararası konferans Ermeni Soykırımının kınanması ve tanınması içinde fiilen tüm Arap ve tüm Müslüman dünyanın duruşunun sergilenmesine dönüştü. Ancak hala yapacaklar var. Ermeni Soykırımının baş sorumlusu Osmanlı Türkiye'sinin hukuki ardılı günümüz Türkiye Hükümeti, Osmanlı meşru mahkemesinin [Âliye Divân-ı Harbi Örfî] 1919'da aralarında Ermeni Soykırımının gerçekleştirilmesi de olmak üzere Genç Türk yüksek yönetimini ölüme mahkum ettiği kararını ısrarla tanımayı reddetmektedir. İnsanlığa yönelik işlenmiş bu suçun diğer suçlusu Türkiye Kürtleri liderliğinin duruşu belirsiz ve kaytarmacıdır, onlar bugün de özünde bir devlete sahip olma vizyonu ile cezbedilerek kendi hakları için mücadele etmektedirler. Ancak onlar Batı Ermenistan'ın daha fazlası değil salt sakinleri olduklarını unutmaktalar. Tavsiye babında onlara başkasının devlet toprakları üzerine oturarak devlet için mücadele edilemeyeceğini söylemek isterim. Bunun için sadece İsa Mesih değil, aynı zamanda Allâh ve O'nun peygamberi Muhammed de cezalandırmaktadır.

49. Moussa Prince, *L'Armenocide*, p.26-27.

50. Aynı yerde.

51. Fuad Hasan Hafız, *Ermeni halkı tarihi*, s. 297.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ERMENİ KONSEPTİNDE BATI ERMENİSTAN SORUNUNUN ÇÖZÜMÜ BAĞLAMINDA KÜRT UNSURU

I.Kürt unsurunun jeopolitik-alansal açıdan etki sınırları.

Kürtler Yakın ve Ortadoğunun, çok eski zamanlardan bu yana bölgenin farklı halkları olan Araplar, Süryaniler, Farslar, Ermeniler ardından Türklerle de envai türde temaslar içinde olan kadim halklarından biridir. Onlar hiç bir zaman birleşik tek bir halk olarak kendi devletlerine sahip olmamakla beraber, bölgede belli askeri ve siyasi role sahip oldular. Başka bir deyişle, tarihin farklı çağlarında ilk elde Arap Halifeliği, Şahlık İran'ı, Osmanlı İmparatorluğu ve onun hukuki ardılı Türkiye Cumhuriyeti vb. olmak üzere bölgenin güçlü devletlerinin kendi amaçları için oldukça fazla kullandıkları belli bir unsurlar.

Kürtler kendi ulusal devletlerini yaratamamakla beraber asırlar esnasında varlıklarını, bölünmüş bir halk olarak, Yakın Doğunun farklı devletleri bünyesinde ve çerçevesinde sürdürdüler.

Kürtlerin ezici çoğunluğu, unsur işlevini kaybetmeyerek varolan etapta esasta Irak, İran, Suriye ve Türkiye⁵² olmak üzere

52. Bakınız: N. Hovhannisyan, "The Persian Gulf War and Kurdish Problem", *Acta Kurdica*, London, Curzon Press, Vol. I., 1994, p. 63-72.

Yakın Doğunun dört devletinde yaşamaktalar. Dahası, unsur olarak bazen o kadar etkililer ki, bazen sıklıkla anılan ülke yönetimlerine hatta silahlı meydan okumaktalar, bu ülkelerse her zaman bunları görmezden gelememekte veya Kürtlerin siyasi taleplerini hesaba katmak durumunda kalmaktadırlar. Bununla beraber önümlü bir husus üzerine de dikkat çekmek gerekli. **Kürt unsuru anılan dört ülkede kendi vektörlerine sahip olup, farklı derece ve yönlerde ve farklı rollere sahip bulunmaktadır.**

Irak Kürdistan'ı Kürtleri, Irak devletinin bölünmesi ve zayıflığından faydalanarak, hakları açısından daha etkileyici kazanımlara ulaştılar. 14 Temmuz 1958'de Irak'ta Haşimi monarşisi yıkıldığında, ardından Irak, Arap ve Kürtlerin ortak cumhuriyeti olark ilân edildi, bu ülke Anayasasına müstakil bir maddeyle perçinlendi.⁵³

Kürtler Irak'ta bağımsızlık statüsüne yaklaşacak kadar yüksek siyasi otonomi kazanmışlar ve Bağdat'ı Kürt bölgeleri üzerinde etkili olabilecek hemen tüm araçlardan mahrum etmişlerdir, Irak devlet başkanlığı görevini tarihte ilk kez bir Kürt, Celal Talabani [2005-2014] almıştır. Irak'ta siyasi çözüm, Kürt unsuru hesaba katılmaması durumunda imkansızdır.

İran İslam Cumhuriyetinde (İİC) durum farklıdır. Kürtler burada Irak'ta olduğu gibi özel statüye sahip değiller. İİC'nin resmi tutumu, özel bir Kürt sorunu olmadığı yönündedir ve Kürt hakları sorunu İslamî ortak esaslar çerçevesinde çözülmeye çalışılmaktadır.⁵⁴ İran yönetimi, nüfusun esas kısmını teşkil eden Farslar gibi Kürtlerin de aynı şekilde müslüman olduklarını dikkate alarak, tüm İslâm inançlı halkların bir ortak "İslâm

53. N. Oganessian, *Natsionalno-asvabaditelnoe dvijenie i Irake (1918-1958)*, Erevan, 1976; N. Hovhannisyan, *Arap ülkeleri tarihi*, c.3, Erivan, 2006.

54. N. Hovhannisyan, *İran: Ayetullah Humeyni Çağı*, Erivan, 2004.

ümmeti" (Islamic Nation)⁵⁵ bünyesinde oldukları temel İslâmi hükümden hareketle, Kürtleri İran islâm sakinleri veya İslâm ümmetinin bir parçası olarak kabul ederek Kürtleri genel kitleden ayırmamakta ve onlara teritoryel, siyasi, kültürel veya dini özyönetim gibi birşey tahsis etmeyi gerekli görmemektedirler. Sonuç olarak İran'da Kürt unsurunun herhangi bir görünür, nesnel ifadesi ve buna ilişkin herhangi bir işlev bulunmamaktadır. Ancak bu zeminde Kürtlerin tamamıyla hesap dışı bırakılması, aralarında İran'da da olmak üzere Kürt ulusal bilincinin belli bir yükseliş yaşadığı özellikle günümüzde yanlış olur. Kürt siyasi realitesinde kimi yer altı akıntılarının varlığını ihtimal dışı görmemek gerek. Her halukarda Kürtlerin kesinlikle ve tamamen İran'daki hakim realiteden memnun oldukları düşüncesinden uzağız. Tekrar ediyoruz, Kürt toplumu içinde olağan göz için fark edilmeyen mayalanmaların süregitmekte olması ihtimal dahilindedir ve bunlar eşdeğer koşulların varlığı durumunda bir etmen olarak ortaya çıkarlar.

Ortak Arap isyanının başladığı ve ardından Irak ve Şam İslâm Devleti'nin [İŞİD/İD/DAEŞ/DEAŞ] siyasi alana çıktığı 2011 yılına kadar Suriye'deki Kürt meskun bölgeleri haricen sakindi. Kürtler Irak, İran ve Türkiye'deki Kürt meskun yörelerle kıyaslandığında burada sayıca en küçükler. Kürtler Suriye'de aynı şekilde Anayasa veya diğer yasalarla tesis olmuş haklara ve özel statüye sahip değillerdi. 2007'de Suriye'de bulunduğumuzda farklı uzman, siyaset ve devlet adamlarıyla sohbetlerimizde Suriye yönetiminin, Suriye'nin Irak olmadığı ve Dicle kıyılarında gerçekleşenin aynısının Fırat kıyısında gerçekleşmeyeceğini belirterek, yakın görünür zamanlarda Kürtlerle herhangi bir ciddi komplikasyon oluşmayacağına emin olduk-

larını teyid edebiliriz. Ancak Suriye yönetimi hesaplarında hata etti.

En nihayetinde Türkiye'de Kürt unsuru, geçen asrın 50-60'lı yıllarından itibaren her geçen gün güçlenerek ifade olmaktadır. Türkiye'de Kürt etmeninin özgünlüğü, Irak, İran ve Suriye'deki Kürt etmeninden farklı olarak bunun hem tarihi hem de bugünkü etapta Batı Ermenistan'daki toprak meselesiyle doğrudan alakası olmasıyla ve bu sebeple Kürt unsuruna ilişkin Ermeni konseptinde istisnai yer tutması gerektiğinden kaynaklanmaktadır. Türkiye'de yaşayan Kürtlerin en aktif katılım ve gayretleriyle gerçekleştirilen 1915 Ermeni Soykırımını sonrasında, Batı Ermenistan Ermenilerden arındırıldı, ancak ıssız çöle dönüşmedi. Batı Ermenistan'da öldürülen ve sürgün edilen Ermenilerin yerini, Ermenistan'a sahip olma yönündeki eski hayallerini gerçekleştiren Kürtler aldılar. Ve Batı Ermenistan'ın geleceği meselesini tartışırken, biz doğrudan Kürtlerin taviz vermez direncine çarpacağız, zira yöneticilerinin demeçlerinden muhakeme ederek, onlar Batı Ermenistan'ı Kürt toprağı olarak kabul etmektedirler.

Daha sonraki sayfalarda yapılacak Ermeni realitesine ilişkin Türk unsuruna daha ayrıntılı değinmeden önce, Kürt etmeninin jeopolitik-alansal sınırları ve bunun etki çevrelerini belirtmek gerekir.

Bu etmenin sınırları, ilki kuzey, güney, doğu ve batı kollarıyla Yakın ve Orta Doğuyu içermektedir.

İkincisi, Kürt meselesinin alevlenmesi ve Kürt unsurunun canlanması durumunda, bu ABD ve Federal Rusya politikalarını, bu iki devletin geleneksel olarak Yakın Doğu politikalarında yer almalarını dikkate alarak ve stratejik önemli hususiyete sahip bu bölgede nasıl bir jeopolitik durum yaratılacağına kayıtsız kalamayacaklarından, etkiler. Bu ise onların bu veya şu şekilde olası çatışmaya katılmalarını ihtimal

55. Islamic Summit Conference. Documents. The Mecca Declaration, Kuwait, 1981, p.46-48

dahiline getirir, bu da küresel tehdide dönüşme eğilimine sahip olur. Son dönemde yoğunlaşan olaylar buna tanıklık etmektedir.

Üçüncüsü, benzeri durumun oluşması durumunda BM ve onun Güvenlik Konseyi, NATO, -hele hele ABD ve Türkiye NATO üyesi ülkeler olduklarından, AGİT, özellikle üyesi olan 3 önde gelen ülke Almanya, Fransa ve İtalya ki bunlar bölgede belli siyasi, ekonomik ve stratejik menfaatlara sahip bulunmaktalar, Arap Birliği, İslâm İşbirliği Teşkilatı vb. gibi uluslararası kuruluşlar pasif kalıp gözlemci durumunda kalamazlar.

Dördüncüsü, Kürt çatışmasının oluşması bu çerçevede bizi de rahatsız etmeden geçmez, zira anılan güçler, devletler, uluslararası kuruluşların katılımıyla onun doğrudan güney sınırları yakınındaki çatışma hali, Ermenistan Cumhuriyetine ve bu ülkelerde bulunan Ermeni toplumlarına yönelik te belli bir tehdit içermektedir.

İşte genel hatlarıyla Kürt unsuru, onun jeopolitik-alansal fonksiyonuna ilişkin tasavvurlarımız böyledir.

II.Batı Ermenilerinin üstünde asılı Kürt 'demokles kılıcı' ve "Ermeni meselesi, Kürt meselesidir" görüşü.

Kürt unsuru, bu iki halk Kürtler ve Ermeniler, İran hariç olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde belirdiklerinde, -bi imparatorluk ki Arap tarihçi Yusuf [İbrahim] Yazbek bunu halkların hapishanesi olarak tanımaktadır-, demoklesin kılıcına dönüştü ve Batı Ermenilerinin başına asıldı.⁵⁶

Osmanlı İmparatorluğunun Arap ülkelerini istilası, 1516'da Suriye'nin işgaliyle başladı, bunu aralarında Irak'ın da istilası olmak üzere diğer Arap ülkeleri izledi.⁵⁷ Bu andan itibaren

56. N. Hovhannisyan, *Ermeni Soykırımı:Arap tarihçiliğinin eleştirel ışığı altında*, Erivan, 2004, s.65.

57. Konuya ilişkin daha ayrıntılı bilgi için: N. Hovhannisyan, *Arap ülkeleri tarihi (VII.yy.-2005)*, c.2, Osmanlı hakimiyeti dönemi, Erivan, 2004, s.27-42.

Suriye ve Irak'ta yaşayan Kürtlerin ezici çoğunluğu Osmanlı egemenliğine girdi. Uzun süreli ve kanlı Türk-Fars savaşları sonrasında ise, 1639'da Kasr-ı Şirin Antlaşmasıyla, daha sonra Batı Ermenistan olarak daha fazla nam salacak alan Ermenistan'ın parçası Osmanlı hakimiyetine girdi.

Batı Ermenilerinin trajedisi bu tarihi andan itibaren başlamaktadır, bunun başlıca günahı Osmanlı saltanat yönetiminin Ermeni karşıtı politikalarına düşmektedir. Ancak bu politikalar, Osmanlı yönetimi bunda ilk elde ırki-aşiret eşrafı, feodal şeyhler, ruhani-dini liderler olmak üzere Kürt unsurunu katmada başarılı olmasaydı, gerçekleştiği gibi bu kadar büyük hacimde ve hunharca hayata geçirmek muhtemelen imkansız olurdu. Saltanat yönetimi, Ermeni yörelerinde Ermeni etnisitesinin suni olarak azalıp küçülmesi ve buna karşılık öncelikli olarak Türkler ve Kürtler olmak üzere müslüman ögenin artması hesabıyla Ermeni vilayetlerini bölüştürme ve küçültme ilkesini esas kabul ettiler. Türk yönetimi, Kürt unsurunun Ermeni bölgelerine sirayeti ve çoğunluğa dönüşmesini teşvik edip koşullar yaratıyordu. Ermeni köylülere ait araziler, otlaklar, hayvanlar ve mülk Osmanlı yönetiminin takdisi ve en aktif desteğiyle Kürt beyleri, feodal şeyhler, aşiret eşrafının hakimiyetine geçiyordu. Osmanlı saltanat yönetimleri Kürtleri, Ermenileri baskı altına almak, topraklarını gasp ve onları dehşeti içinde muhafaza için kendi esas aletlerinden birine dönüştürdüler. Kürtler, Batı Ermenilerinin başında asılı, sultanların elinde özgün ölümcül amansız bir demokles kılıcına dönüştüler. Ermenilerse, gerici, yobaz Osmanlı İmparatorluğunda bu kılıç karşısında kesinlikle savunmasız ve güçsüzdüler.

Bütün bu bilindik realiteyi Avrupa toplumu da çok iyi bilmekteydi. Öyle ki, Ermeni meselesinin Osmanlı içişlerinden uluslararası meseleye dönüştüğü ve Osmanlı İmparatorluğunda

Ermeni vilayetlerinde sözde 'reform' politikalarının temelini kunduğu 1878'de Berlinde uluslararası kongre başladığında hem Berlin Kongresinin kabul ettiği kararda hem de ilerde akabindeki uluslararası kararlarda odaktaki meselelerden birinin "Ermenilerin güvenliğini Kürtlerden ve Çerkezlerden uzak tutmaya" dönüşmesi hiç te rastlantı değildi. Ancak Osmanlı Sultanı II. Abdülhamit'in bu reformları hiçbir zaman hayata geçirmediği ve Ermeni katliam ve kıyam politikasına aynı Kürtlerin katılımıyla gerçekleştirmeye devam ettiği herkesin malumudur.

Doktora öğrenimim döneminde (1953-1956), Ermeni halkı tarihinin 1910-1914 zaman dilimi incelemesine yönelik tezim üzerinde çalışırken, özellikle 1910'lu yıllardaki Kafkasya ve İstanbul Ermeni basınında olmak üzere bir dizi kaynaktan "Ermeni meselesi, Kürt meselesidir" ifadesine rastlamam benim için kesinlikle sürpriz oldu. Başlangıçta bunun bir hata olduğunu sandım. Ancak elimin altında olan konu ve belgeleri analiz ederek, bu ifadenin büyük bir hakikat içerdiğini ve bunu şu anlamda anlamak gerektiği sonucuna ulaştım:

XIX. yy. sonu ve XX. yy. başında Kürtlerin konumu Batı Ermenistan'da o derece pekişmişti ki, özellikle onların yönetici eliti olmak üzere Kürtlerin menfaatlerine dokunacak, onların konumunu zayıflatacak ve Ermenilerin güvenliğini pekiştirebilecek buradaki herhangi bir değişikliği Kürtlerin mutabakatı olmadan hayata geçirmek imkansızdı. Kürtlerin, Ermeniler lehine kendi konumlarından öylesine taviz vermeyecekleri anlaşılır bir durumdu, zira onların Batı Ermenistan'daki hakim konumları, onlara gayri meşru yollardan zenginlik istifleme, Ermenileri yağmalama olanağı sağlıyor, Osmanlı İmparatorluğundaki ağırlıklarını pekiştiriyor, onları hatta sultana karşı koyabilecek ve onu Ermeni vilayetlerinde 'reform' sözlerinden caydıracak derecede etkili güce dönüştürüyordu. İşte böylesi

koşullarda, Ermeni meselesinin çözümünün Kürt meselesinin çözümüyle ilgili ve bağlantılı olduğu görüşü sahneye çıktı. Ermeniler veya Ermeni meselesini çözmek için her şeyden evvel Kürt meselesini, onların iştah ve tamahkarlığını tatmin anlamında, çözmek gerekiyordu. "Ermeni meselesi, Kürt meselesidir" formülasyonunu sadece ve sadece bu anlamda anlamak ve yorumlamak gerekir.

Birinci Dünya Savaşı esnasında Osmanlı İmparatorluğunda Ermeniler yanısıra XX. yy.'da işlenen diğer soykırımlar yeni bilimsel bir doğrultu olan Soykırım bilimini hayata geçirdi. Bu kendi inceleme konusuna ve ilk elde "soykırımcı devlet", "soykırımcı toplum", "cellat ve kurban", "politicide [politik ölüm/intihar]" vd. temel tezlere sahiptir.⁵⁸ Bunda soykırımda üçüncü tarafın katılımı meselesi, bunun önlenmesi veya desteklenmesi anlamında özgün bir yer tutmaktadır, ki bu soykırım suçu ve hacminin doğru algılanması açısından oldukça önemlidir. Ermeni Soykırımına ve Kürtlerin duruşuna bu açıdan yaklaştığımızda, Kürtlerin Ermeni Soykırımı gerçekleştirildiği zaman, kurbanların Ermenilerin karşısında, Osmanlı canilerinin, celladın yanında durarak Ermeni Soykırımının katılımcısı üçüncü tarafa dönüştükleri bariz olmaktadır.⁵⁹ **Ermeni meselesinde Kürt unsurunun Türkiye'deki rolü böylesiydi.**

Kürtlerin benzeri tutumu rastlantı değildi. Bu önceki asırlarda onların işlediği birçok Ermeni karşıtı fiillerle hazırlanmıştı. Onların 1915 Ermeni Soykırımına katılımı, bu politikaların mantıki devamıydı.

Bu sorunlara değinirken amacımız, tarihi bir seyahat yapmak

58. N. Hovhannisyan, *Soykırımbilimi konseptüel sistematüğinde Ermeni Soykırımı*, Erivan, 2002.

59. Bakınız: Ultimate Crime, Ultimate Challenge. Human Rights and Genocide. An International Conference. Yerevan, April 20-21, 2005, p. 18.

değil, aksine Kürtlerin Ermeni meselesinde nasıl bir sorumluluk taşıdıklarını göstermektedir. Benzeri yaklaşım, Türkiye’de Kürt unsurunun hacmi ve trajik sonuçların giderilmesi zorluklarına ilişkin bütünsel bir tahayyül oluşturulması ve buna ilişkin Ermeni konseptinin, hele hele belirtildiği gibi bugün Batı Ermenistan sathında, o toprakları kendilerinin kabul eden ekseriyetle Kürtler yaşadığından, doğru hazırlanması için gereklidir.

III.Sevr Antlaşması, dört devletin kurulması ilkesi ve reform politikalarının sonu.

Osmanlı İmparatorluğunun artık yenilgi kaydetmiş olduğu I. Dünya Savaşında, 10 Ağustos 1920’de imzalanan Sevr Antlaşması, çok önemli bir diplomatik belge olup, bunun altında Büyük Britanya, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Belçika, Portekiz, Romanya, Çekoslovakya, Sırp-Hırvat ve Sloven Krallığı, Hicaz, Ermenistan Cumhuriyeti ve Türkiye’nin imzaları bulunmaktadır. Bu 1919-1920’de Almanya ve yenilgi kaydeden diğer Alman bloku üyeleri Avusturya, Bulgaristan ve Macaristan’la imzalanan sözleşme mahiyetiyle Versay Sözleşme Sistemine aittir. Sevr Antlaşması bu sistemin son belgesi oldu, bununla savaş sonrası yeni sistemin kurulum süreci sona erdi ve Ermeni meselesinin çözüm yolunda yeni bir sayfa açıldığı sanılmaktaydı.

İmzalanmasının üzerinden artık 95 yılı aşkın bir zaman geçen Sevr Antlaşmasına ilişkin çok yazılmıştır. Öyle ki bunun ayrıntıları üzerinde durmayacağız. Bizi ilgilendiren, Kürt unsuru açısından Ermeni sorunudur. Antlaşma metnini hazırlayanlar, verili durumda Büyük Britanya, Fransa, ABD yanısıra İtalya ve diğer devlet liderleri sadece akıllılık ve uzak görüşlülük sergilemekle kalmadılar, aynı zamanda kimi meselelerde bilgeliği gösterdiler. Onlar reform politikalarının artık kendini tükettiği

ve zamanının dönüştürülemez şekilde geçtiğini anlamışlardı. Öyle ki, eski Osmanlı İmparatorluğu içinde yer alan halkları hayati şekilde endişelendiren konularda, yeni konseptüel yaklaşımlar gerekliydi. Ve onlar bu yeni yaklaşımı buldular, bu antlaşma metninde bölgedeki üç esas otokton halk olan Araplar, Ermeniler ve Kürtlerin milli devletlerine sahip olma tezindedir. Türklere ve Türk devletine ilişkin olaraksa, bir zamanlar Rusya’daki kimi Bolşevik Parti simaları ve devlet yetkilileri, münferit tarihçiler ve siyaset uzmanlarının çığırtkanlığına karşın ABD, Büyük Britanya ve Fransa, Osmanlı İmparatorluğunun askeri-politik yenilgisinin genel olarak Türk devletinin ortadan kalkması anlamına gelmediği görüşündeydiler. Sevr Antlaşması sadece eski sınırlarıyla Osmanlı İmparatorluğunu ortadan kaldırma ve Türk devletini milli devlet olarak yeni sınırlarıyla tanımayı amaca uygun gördü. O, Avrupa kısmında içinde İstanbul’un da olduğu dar bir hatta sahip olmakla beraber sadece Küçük Asya’daki bir bölüme kapanmalıydı. Osmanlı İmparatorluk alanı 1914’te 1.589.540 km² iken, Sevr Antlaşmasından sonra Türkiye’ye devlet olarak sadece 453.000 km²⁶⁰ veya eski Osmanlı İmparatorluk sathının üçte biri tahsis edilmekteydi.

Sevr Antlaşması Arapların bağımsız olma ve kendi devletlerine sahip olma hakkını tanıdı. Araplar 402 yıl süren Türk boyunduruğundan kurtulmakta ve devlet düzenini yeniden inşa hakkı elde etmekteydiler. İşte, ilerde 18 Arap devletinin kuruluşu Sevr Antlaşması sayesindeydi.

Bir sonrası Kürt meselesiydi, belirttiğimiz gibi Ermeni meselesinin adilane çözümü buna bağlıydı. Sevr Antlaşmasına göre, Kürtler de aynı şekilde Ermeni devletiyle sınırdış olacak olan kendi devletlerine sahip olabilirlerdi. Kürt sorununun benzeri

60. http://en.wikipedia.org/wiki/Treaty_of_S%C3%A8vres.Kurdistan

şekilde çözümü, Ermeni sorununun çözümü için ilkesel öneme sahipti, yolundan pürüz olarak Kürt sorunu kalkmaktaydı. Antlaşma, kaderlerini belirlemek üzere Kürt bölgesinde referandum yapılmasını öngörmekteydi.⁶¹ Bünyesinde özellikle Diyarbakir vilayeti, Bitlis ve Van vilayetlerinin Ermenistan içinde yer almayan kısımları olmak üzere, Fırat nehrinin güneyine düşen bölgelerin yer alması öngörülmekteydi. Antlaşmanın III. Bölüm 62-64. Maddeleriyle Musul vilayetinin de Kürdistan devleti içine sokulması öngörülmekteydi.⁶² Ancak Kürtler, Kürdistan sınırlarına ilişkin ortak görüşe sahip değillerdi. Onlar özellikle Van vilayetinin tamamıyla Kürdistan bünyesine sokulmasını, Kürdistan'a İskenderun bölgesinden denize çıkış verilmesini talep etmekteydiler. Erzurum ve Sason'a yönelik de hak iddia etmekteydiler. Sevr Antlaşması metnine bu hak iddialarından hiç biri sokulmadı. İran, Britanya'nın kontrolünde bulunan Irak ve Fransa kontrolündeki Suriye Kürtleri de Antlaşma dışında kaldı.⁶³ Ancak "Sevr Antlaşması, Türkiye sathında konuşlu kesintili bir Kürdistan'ın genel hatlarını çizdi".⁶⁴

Ve en nihayetinde Sevr Antlaşmasının 88-93 maddelerinin ithaf edildiği Ermeni meselesi. Antlaşmaya göre Türkiye "özgür ve bağımsız bir devlet olarak Ermenistan'ı" tanımaktaydı. Türkiye ve Ermenistan, aralarındaki hududun nihai belirlenmesini ABD'ye ve başkanı Woodrow Wilson'a bırakma konusunda görüş birliği tesis ettiler. Buna ilişkin olarak Antant devletleri Amerikan başkanına ricada bulunmuşlardı. Wilson bu öneriyi kabul etti ve 22 Kasım 1920'de Wilson Prensipleri [Wilson ilkeleri/On Dört Madde/ On Dört Nokta] olarak anılan

61. Aynı yerde.

62. Aynı yerde.

63. Aynı yerde.

64. Aynı yerde.

önerilerini sundu. Wilson Prensiplerine göre Ermenistan, Erzurum vilayetinin hemen tamamını, Van ve Bitlis vilayetlerinin üçte ikisini ve denize çıkışı olmak üzere Trabzon vilayetinin büyük kısmı olmak üzere yaklaşık 100 bin km2 edinmekteydi. Bu daha Mayıs 1918'de ilan edilmiş olan Ermenistan Cumhuriyetiyle birleşebilir, bunun sonucunda yaklaşık 160.000 km2 alana sahip bağımsız ve birleşik Ermenistan yaratılmış olurdu.

Ermenistan ve Türkiye, Wilson Prensiplerini kabul etti.

Maalesef, Sevr Antlaşmasının sadece Türkler ve Araplara ilişkin bölümü uygulandı. Antlaşmanın Ermeniler ve Kürtlere ilişkin kısımları konusunda, Türkiye'de iktidarı alan Kemalistler, Bolşevik Rusya'nın Leninist yönetiminin siyasi ve askeri geniş desteğini alarak, Sevr Antlaşmasını tanımayı reddettiler,⁶⁵ ki bu 1923'te Lozan Antlaşmasıyla perçinlendi.

İşte böylece tarihin lütufkar vesilesi elden kaçırıldı.

IV.Batı Ermenistan sorununun olası versiyonları.

Düşünceler ve öneriler:

Ermenistan, bildiğimiz kadarıyla hiç bir zaman Batı Ermenistan sorunlarının çözümü açısından Kürt meselesinde bir konseptte sahip olmamıştır. Bu şaşkınlık ötesidir, zira Kürtlerin katılımıyla işlenen Ermeni Soykırımı ve onların Batı Ermenistan'ın esas sakinlerine dönüşmesi üzerinden bir asır geçmiştir. Oysa benzeri konseptin hazırlanması, Ermenilerin ulusal güvenliğinin temini için olduğu gibi, Ermeni halkının Batı Ermenistan'ın yerlilerinin meşru haklarının ihyası anlamında da gerekliliğin ötesindedir. Bu, Ermenistan'ın tüm Ermenilerin tam ve bütünsel ülkesi ve devletine dönüşmesi için gereklidir.

65. Ermeni Meselesi-Ansiklopedi, Erivan, 1996, s. 411-413; N. Hovhannisyan, "80 Yıl sonra Sevr Antlaşması", "Ozer" Tüm Avrupa Bağımsız Dergisi, Prag, Temmuz-Ağustos, 7-8/2000, s.13-14.

Bu gerçeklikten hareketle şu hususları zorunlu kabul ediyoruz:

1. Ermenistan yönetimi Kürt meselesine yönelik Ermeni konseptinin hazırlanmasını, ivedilikle, öncelikli ve ertelenemez sorunlardan biri olarak kabul etmeli, bu Ermenistan III. Cumhuriyeti dış politikasının temeline yeni önemli bir yön olarak konmalıdır.

2. Bu mesele sadece Ermenistan III. Cumhuriyetinin değil, aynı zamanda tüm Ermenilerin öncelikli sorunu kabul edilmelidir.

3. Konseptin hazırlanması için Ermenistan, Karabağ ve Diaspora Ermenileri temsilcileri ve uzmanların tam katılımıyla, çalışmalarını Ermenistan cumhurbaşkanının koordine ettiği bir Tüm Ermeni Komisyonu tesis edilmesi.

4. Ermenistan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı veya Ulusal Güvenlik Konseyi bünyesinde esas sorunu meselenin çok yönlü derinlemesine incelenmesi, sunulan önerilerin geliştirilmesi ve hazırlanması, uluslararası durumun elverişli veya elverişsiz olması, kuvvet münasebetleri ve diğer hususların analizi, bunların Konsept Komisyonuna sunumu için özel bir organ oluşturulması.

5. Konsept esaslarının tüm Ermeniler tarafından kabul edilir olması ve ortak görüş geliştirilmesi için Ermenistan ve Diasporada tartışmalar ve istişareler düzenlenmesi.

6. Kürt meselesinde Ermeni Konseptini hazırlarken şu hakikatlerin çıkış noktası olarak kabul edilmesi:

a.Batı Ermenistan esasta Kürtlerle meskun olup, esasta onların hakimiyetinde bulunmaktadır.

b.Kürtler buraların sadece Ermeni toprağı olarak kabul etmeye hazır olmamak ve kabul etmemekle beraber, aynı zamanda buraların kendi toprakları olduğu iddiasında bulunmaktalar.

c.Yanlış anlamalara mahal vermemek üzere net ve

koşulsuz olarak Batı Ermenistan'ın asla Kürtlerin anayurdu olmadığı, onların ülkesi olmadığı ve olamayacağını vurgulamak.

7. Kürt liderler onların yetkili temsilcileriyle Batı Ermenistan sorununun çözüm çerçevesini tartışmak.

8. Hangi ülke ve uluslararası kuruluşların üçüncü taraf olarak sorunun adilane çözüm sürecine katılabilecekleri ve kendi iyi niyetli hizmetlerini sunabileceklerini açıklığa kavuşturmak.

V.Sorunun çözümünde olası alternatifler:

Anılan soruna yönelik komplike ve muğlak bir durum oluşmuş olup, Ermenistan'ın Türk soykırım uzmanı Taner Akçam'ın nitelendirmesiyle, soykırım inkar endüstrisinin kurucusu olan Türkiye gibi sorumsuz bir ülkeyle işi olacaktır. Öyle ki, sorunun nispeten hızlı veya kolay çözümünün olası olduğuna ilişkin beyhude umutlanmamak gerekir. Hele hele Türkiye Hükümetinin Erdoğan başkanlığında Yeni Osmanlı politikası yürütmeye başladığı günümüzde. Her halukarda, bu husus ve diğer güçlükler, Ermeniler Ermenistan Cumhuriyeti, Karabağ ve Diaspora olmak üzere onun üç kolu onlar karşısında geri adım atsa, Ermenilerin varlığı için hayati zorunluluk arzeden konseptin geliştirilmesini kabul etmese bile, bunu haklı gösteremez.

Kürtler ne kadar güçlü olsalar da, onlar ve aynı derecede Ermeniler de, Batı Ermenistan'ı oluşturan topraklar bünyesinde ve hukuki otoritesi altında olduğundan Türkiye'yi devlet olarak görmezden gelemeyiz. Öyle ki konsepti hazırlarken bu hususun hesaba katılması had safhada gereklidir.

Soruna çözüm alternatifleri önerirken, o kadar saf olup bunların kendiliğinden başarı sağlayacağını öngörmemek gerek. Tarihte benzeri şeyler olmaz. Herşey mücadeledir ve tüm yönlerde sabırlı, ısrarlı ve uzun vadeli mücadele yürütmeye

hazır olmak gerekir. Bu inanç ve bilinçle Ermeni konsepti alternatifleri olarak, tartışılmak üzere, altını çiziyoruz tartışılmak üzere, aşağıda önerilerimizi sunuyoruz.

Birinci alternatif: Batı Ermenilerinin kendi yurtlarına geri dönüşü

Bu alternatif, Batı Ermenistan'ı Ermenilere, meşru sahiplerinin tasarrufuna iadesi alternatiflerinden biridir. Üç önemli hususiyete sahiptir. İlki; bu meselenin kansasız yolla çözümü alternatiftir, ki bunun bilfiil kendisi olumlu bir haldir. İkincisi; bu cebren sürgün edilmiş halkların kendi eski yerleşim birimlerine geri dönmelerini zorunlu kabul eden günümüz uluslararası hukuk normlarıyla uyumludur. Uluslararası hukuk bu alternatifin barışçı ve ısrarlı şekilde uygulanmasının teminatı olmaktadır. Üçüncüsü; bu alternatifin hayata geçirilmesi, verili devlet, bizim durumumuzda Türkiye'nin buna mutabakatını vermesi veya vermek durumunda kalması durumunda mümkündür. Bu alternatifin gerçekleştirilmesi için Kürtlerin mutabakatı da gereklidir, buna Türkiye yönetimi, Ermenistan Cumhuriyeti, AGİT, BM'in ortak çabalarıyla, ilk elde ABD, Rusya, Almanya, Büyük Britanya, Fransa, eşit derecede Çin ve Hindistan'ın da olmak üzere büyük devletlerin desteğiyle ulaşmak mümkündür.

İkinci alternatif: Bölgesel otonomi

Bu alternatif, Türkiye'nin Batı Ermenistan'ın bağımsızlığı veya Ermenistan Cumhuriyeti'yle onun birleşme hakkını tanımayı reddetmesi, ancak Batı Ermenileri ve onların ardıllarının eski yerleşim alanlarına geri dönüşünü tanıması ve onlara yurttaşlık verilmesine mutabakatını vermesi durumunda işleme konabilir. Bu durumda bölgesel otonomi Ermenilerin yaşama, onların ulusal, toplumsal ve ekonomik yaşamının tertiplenmesine yönelik *modus vivendi* olarak kabul edilir, belli bir

düzeyde Ermenilerin Türk devleti çerçevesindeki varlığını düzenler ve regüle eder ve Ermenilerin yerel organlar ve Türkiye yönetimiyle arasındaki dikey ilişkileri tesis eder.

Üçüncü alternatif: Kültürel otonomi

Türkiye Hükümeti, kendi anayurtlarına dönen Ermenilere, modern hukuk biliminin devletin şekillenmesinde özgün bir form olarak gözlemlediği bölgesel otonomiye vermeyi reddederse, bu durumda Ermenilerin ruhani, kültürel ve kültürel yaşamını organizasyon modeli, ulusal değerler, görenekler ve gündelik yaşam hususiyetleri, ulusal kimliğin korunması ve gelişimini temin eden sistem olarak kültürel otonomi alternatifi gündeme gelebilir.

Bu alternatifi tartışırken, tüm Kürtlerin son insanına dek yeni koşullarda beliren Batı Ermenistan'ı terk etmeyeceklerini dikkate almak gerekir. Belli miktarda Kürtler orada kalır ve onların hakları ilk elde ulusal-kültürel ve manevi-dini meselelerde olmak üzere teminat altına alınıp korunmalıdır. Bunun Batı Ermenistan'da kültürel otonomi tesisi durumunda olası olduğunu sanıyoruz.

Dördüncü alternatif: Mali-maddi tazminat

Ara alternatif

Türk tarafı 1915'te zorla göçertilmiş Ermenilerin kendi anayurtlarına geri dönüş hakkına izin vermeye hazır olmaz ve onlara bölgesel olduğu gibi kültürel otonomi de tahsis etmeyi reddederse, Ermeni tarafı olan Ermenistan Cumhuriyeti, Karabağ ve Diaspora, Türk tarafına bir buçuk milyon zorla sürgün edilmişlerin mirasçılarına mali ve maddi eşdeğer tazminat verilmesi talebini sunmalıdır, bu Ermeni Konseptinin organik bölümünü oluşturmalıdır.

Bunun için had safhada, ayrıntılı ve güvenilir hesaplara

ihtiyaç duyulur, bunun için yabancı itibarlı uzmanlar ve kuruluşlardan faydalanmak gerekir. Bu işlev, uluslararası ilgili kuruluşların denetiminde gerçekleştirilmeli ve onlar tarafından onaylanmalıdır.

İdeal alternatif

Batı Ermenistan'ın bağımsızlığı veya Ermenistan Cumhuriyetiyle birleşme alternatifi

Şu ana dek sunulan alternatifler Batı Ermenistan sorununun çözümünü Türk devleti çerçevesinde öngörmektedir, Ermenileri Batı Ermenistan'a dönüşü tarihi öneme sahip bir vakıa saymakla beraber, bunun Ermenileri tamamıyla tatmin etmeyeceği anlaşılır bir durumdur. Öte yandan, anılan tüm dört alternatif te, sorunun nihai değil, aksine sadece ve sadece aşamalı çözümü olarak görmek gerekir. **İdeal** olarak adlandırdığımız sorunun nihai çözümü, ya **Batı Ermenistan'ın bağımsızlığı, Ermenistan Cumhuriyeti ve Karabağ'dan sonra üçüncü Ermeni devleti olarak dünya siyasi haritasında belirmesi** veya **Ermenistan Cumhuriyetiyle birleşmesi** olabilir, bu Ermeni Diasporasıyla el ele vererek Ermenilerin Batı Ermenistan'a göçü tertiplenir ve tekrar Ermenileştirilmesi temin olur.

Bu alternatif ilk bakışta hüsnükuruntu olarak kabul edilebilir, ancak her halukarda imkansız değildir. Tarih, çok daha inanılması güç zannedilen hallerin müellifi ve aynı zamanda tanığıdır. O doğal mecrasında ilerlemeye ve insanlığa yepyeni ve daha imkansız sanılan sürprizler sunmaya devam etmektedir. Öyle ki sabırla donanmalı ve tarihin o kritik anı beklenmelidir.

Sürpriz diyerek ne demek istiyoruz?

Uzmanlığım gereği birçok uluslararası itibarlı konferans, kongre, forum vb. bilimsel tartışmalarda bulundum ve katılımcısı oldum, ekseriyetle hükümetlerinde danışmanlık yapmış

tanınmış bilim adamı-uzmanlarla buluştum, sohbetlerim oldu. Görüşmelerin bir kısmı kapalı mahiyetli oldu, bu esnada alışlageldiği üzere konferans kürsülerinden aleni dillendirilmeyen konularda teklifsiz görüş alışverişleri gerçekleşti. Benzeri önemli ve çok dar katılımı kapalı mahiyetli bir görüşme 2000 yılında Kanada Montreal'de toplanan XXXVI. Uluslararası Doğu Bilimcileri Kongresi (ICANAS) çerçevesinde gerçekleşti, buna bu satırların yazarı da Ermenistan Ulusal Bilimler Akademisi Doğu Bilimleri Enstitüsü direktörü olarak katıldı.⁶⁶ Orada globalizasyon, kriz vd. sorunlarla beraber kimi devletlerin dağılma meselesi de tartışma konusu oldu. Bu son meselenin tartışılması inisiyatifçileri, ABD ve Avustralya temsilcileri oldu. Onlar ABD Merkezi Haberalma Teşkilatı (CIA) tahminlerine atıfta bulunarak, dünyada dağılmaya tabi, onu aşkın çok uluslu devlet olduğunu belirttiler. Bunun dayanağında onların belirttiğince, CIA tahminlerine göre kaçınılmaz şekilde benzeri devletlerin çökmesi ve dağılmasıyla sonuçlanacak ulusal-etnik, bazen de dini-itirafsal çelişkiler yer almakta. Örnek olarak Çin, Rusya, Endonezya, Irak, İran, Türkiye ve bir dizi diğer ülkeyi belirttiler. Verdikleri bilgiye göre, CIA listesinde parçalanmaya tabi ilk ülke Endonezya'ydı. Ve gerçekten de ilk Endonezya bölündü ve Doğu Timor bağımsızlığını ilan etti, uluslararası toplulukça tanındı ve BM üyesi oldu. Bu anılan bilginin güvenilir ve gerçekçi olduğuna tanıklık etmektedir.

Tarihçi-politologlar, Türkiye'nin siyasi, askeri ve sosyal çalkantılar, ulusal-etnik gerilim sonucu parçalanmasını ihtimal dışı görmemektedirler. Türkiye'de ulusal-etnik ve dini zeminde hakim olan istisnai gerilimi herkes bilmektedir. Türkiye'de ulusal azınlıklar olan Rumlar, Ermeniler, Süryanilerin haklarına

66. XXXVIe Congr s international des etudes asiatiques et nord-africaines. Palais des Congres. Montreal, Canada, 2000.

saygı gösterilmemekte ve zorbalıkla onlarla hesap görülmesi, takibatlar, açık ve örtülü eziyetler günümüz Türkiye'sinin olağan gündelik hallerdir, bu anılanlar ülkenin iç istikrarsızlığının daimi etmenine dönüşmüştür. Ancak en tehlikelisi, Kürtlerin Türkiye yönetimiyle aleni mücadeleye girmesidir, bu alışlageldiği üzere silahlı mücadele mahiyetinde devam etmektedir. İlegal olmakla beraber Kürdistan İşçi Partisi, lideri Öcalan'ın kallesçe tutuklanmasına karşın silahı bırakmamış ve Kürt hakları için mücadelesine devam etmektedir. Kürtlerin ezici çoğunluğu bağımsız Kürt devleti kurulmasına, bir kısmı ise Türkiye'de Kürt otonomisinin tesisine taraftardır, ancak öylesi geniş haklarla ki bu bağımsızlık statüsüne yaklaşmaktadır. Kürt unsuru, bugün fiilen ulusal ve dini azınlıkların şikayetleri genel fonunda, Türk ortak devletinin bölünmesinin esas etmenine dönüşmüştür. Buna Türkiye'nin oldukça hızlı İslâmizasyonu sürecini ve Müslüman-Hıristiyan tansiyonunun güçlenmesini de eklersek, bu zeminde Türkiye'nin bölünmesini ihtimal dışı görmemek gerek.

Kanada'da gerçekleşen bu kapalı istişare üzerinden yaklaşık 15 yıl geçti. Ancak Türkiye ve bir dizi devletin bölünme meselesi unutulmaya yüz tutmadı ve uzmanların dikkat merkezinde kalmaya devam etmektedir. REGNUM Haber Ajansının 21 Ocak 2011 tarihli Kansas [Devlet] Üniversitesinden siyaset bilimci [yard.] Prof. Dr. Sam Bell, New York'lu çalışma arkadaşları Amanda Murdie ve Binghampton Üniversitesinden [Prof. Dr.] David Cingranelli'yle beraber yeni bir model geliştirdiklerini, bunun çok yüksek güvenilirlik derecesinde Amerika, Avrupa, Asya ve Afrika'nın farklı ülkelerinde olası siyasi kargaşalıklar ve etnik çatışmaları tahmin etme olanağı sağladığına ilişkin haber bunun teyidi olmaktadır. Uzmanlar yeni tahmin modelinin, önümüzdeki beş yıl hangi ülkede siyasi kargaşalık ve etnik çatışmalar olabileceğini tahmin edebi-

leceğini teyid etmekte. Model, *Open Innovation* kuruluşu siparişiyle geliştirilmiştir.⁶⁷ Bu tezin teyidi olarak, siyaset bilimcilerin Tunus'taki olayları tahmin ettiklerini belirtmekte, ki bu gerçekleşmiş olup, bunu sonucunda Ocak 2011'de Tunus devlet başkanı kaçtı ve diğer Arap ülkelerinde iktidar değişiklikleri meydana geldi. Ve bu içine Mısır, Suriye, Yemen, Libya, Cezayir, Bahreyn ve bu veya şu ölçüde diğer Arap ülkelerini de alarak, tüm Arap isyanının başlangıcı oldu. Yeni modeli hazırlayanlardan Murdie şunu belirtmekte: "Modelimizin, siyasi çatışmaları sadece Honduras ve İran gibi değil, aynı zamanda Batı medeniyetindeki devletlerde de tahmin etmesi enteresandır. Örneğin modelimize göre İrlanda'da siyasi karışıklıklar beklenmekteydi, bu Uluslararası Para Fonu kredileri sebebiyle gerçekleşti".⁶⁸ Model Sudan'ın dağılmasını da tahmin etmiş, bunu da icra olmuş kabul edebiliriz. Bu model için dünyanın 150 ülkesindeki enformasyon kaynakları kullanılmaktadır.

Bu modele göre siyasi karışıklık veya etnik çatışmaların, ya biri veyahutta diğeri veya onların bölünmesinin beklendiği ülkelerin listesi hazırlanmıştır. Listede aralarında (modeli hazırlayanların yaptığı sıralamayla) 1. İran, 3. Rusya, 4. Gürcistan, 5. İsrail, 6. Türkiye, 11. Çin, 14. Ukrayna, 15. Endonezya, 27. Belarusya, 31. Sudan vb. olmak üzere Orta ve Güney Amerika, Batı ve Doğu Avrupa, Asya ve Avustralya'daki 37 devlet yer almaktadır.⁶⁹ Bizim payımıza, ABD Merkezi Haberalma Teşkilatı listesinde belirtilen o tüm ülkelerin, Amerikalı siyaset bilimci-uzmanların geliştirdiği sivil kargaşalıklar ve etnik çatışmalara ilişkin Yeni Modelin

67. <http://regnum.ru/news/fd-abroad/armenia/1366492.html>

68. Aynı yerde.

69. Aynı yerde.

sahiplerinin hazırladığı listede yer bulunduğunu eklemek düşmektedir. Yeni Modelin bir dizi tahmininin zaten gerçekleşmiş olduğunu belirtmek gerekir. Gürcistan, Ukrayna, Endonezya, Sudan vd. dikkate aldığımızda.

Ermeni Konsepti, bütün bu hususları daima dikkate almalı, Ermenistan yönetimi ise Türkiye'nin bölünme olasılığını çıkış noktası olarak, -ki buna ilişkin ABD Merkezi Haberalma Teşkilatı ve ABD siyaset bilimcilerinin yeni keşfi Yeni Model çalışmaları gibi iki itibarlı organ kanaatlerini ifade etmekte-, uyanık olmalı ve olayların gelişimini pür dikkat izlemelidir.

İşte Kürt unsuruna ilişkin tarafımızdan önerilen Ermeni Konsepti ilkesel esasları, Batı Ermenistan sorunu çözüm alternatifleri ve bu meselede Ermenistan, Karabağ ve Ermeni Diasporası faaliyetlerinin temel prensipleri bunlardır.

1740 yılında İran-Türkiye-Rusya hudutları. Harita: Otens. Bu ve izleyen 4 harita Roben Galichian'ın *A Glance into the History of Armeni through Cartographic Records*, [London: Bennett and Bloom, 2015] kitabından alınmıştır. Bu ve diğer tüm haritalarda Kürdistan coğrafi ismi sadece Van Gölünün güneyine düşen alanlarda belirtilmektedir.

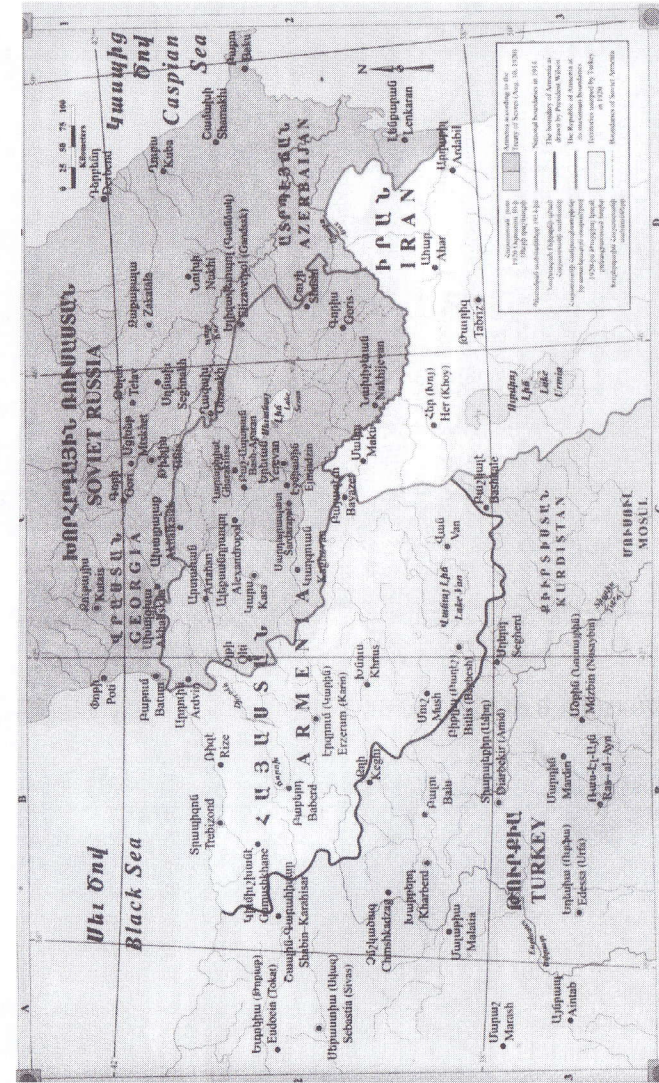
1790 yılında d'Anville tarafından hazırlanmış *Yeni Pers İmparatorluğu Haritası*ndan kesit.

1869 tarihinde Tahran'da Karachetagh'ın çizdiği haritadan kesit. Aşağıda Van ve Urmiye göllerinin güneyinde Arapça olarak: Kürdistan.

1878'den I. Dünya Savaşına dek Rus-Türk hududu.
Harita: Q. Johnston.

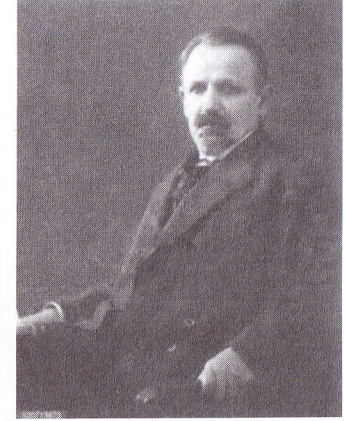
1918-1920 yılları Ermenistan I. Cumhuriyeti haritası.

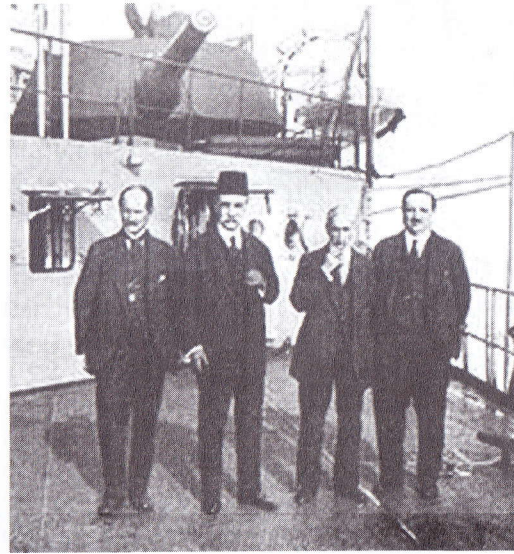
1920 tarihli Başkan Woodrow Wilson'un haritasından bir kesit.

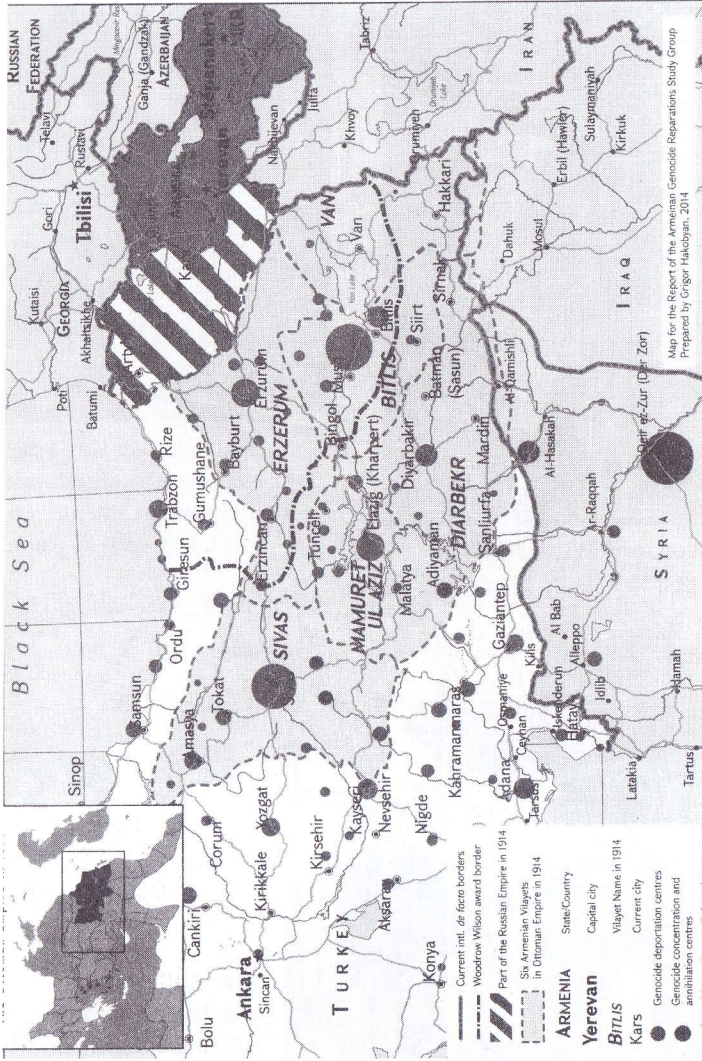
Başkan Woodrow Wilson

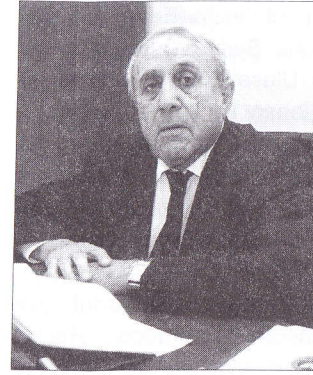
Avetis Aharonyan; Sevr Antlaşmasını imzalayan Ermenistan Cumhuriyeti Delegasyon başkanı.

Sevr Antlaşmasını imzalayan Osmanlı Hükümeti temsilcilerinden ikisi, Rıza Tevfik ve Damat Ferit Paşa (soldan sağa).

Başlıca Soykırım ve sürgün merkezleri. Kartograf: Grigor Hakobyan, 2014.

Yazara ilişkin

Nikolay Hovhannesi Hovhannesian 1930 yılında Leninakan'da doğdu. 1953 yılında Erivan Devlet Üniversitesi (EDÜ) Uluslararası İlişkiler Fakültesinden mezun oldu, 1956 yılında doktorasını tamamladı. Tarihçi, şarkiyatçı-arabolog ve uluslararası ilişkiler uzmanıdır. 1968 yılında doçent, 1971 yılında profesörlük derecelerini aldı. Ermenistan Cumhuriyeti (EC) Ulusal

Bilimler Akademisi (UBA) muhabir üyesi (2006), *Bilim emektarı* ünvanına sahiptir. EC UBA Doğu Bilimleri Enstitüsü ve modern Ermeni şarkiyatçılığının kurucularından, payanda ve yöneticilerinden biridir. 1995-2006 yıllarında Doğu Bilimleri Enstitüsü direktörlüğü yapmıştır. Bu ağır ve bilim için elverişsiz zaman diliminde Prof. Dr. Hovhannesian sadece Ermeni şarkiyatçıları neslini korumakla kalmadı, aynı zamanda genç ve gelecek vadedicilerle saflarını pekiştirdi. Doğu Bilimleri Enstitüsü, stratejik mahiyetli misyon gerçekleştirerek önemli bilim merkezlerinden birine dönüştü. Nikolay Hovhannesian, kırk yılı aşkın (1962-2003) bir süredir Ermeni Araboloji ekolünün kurucu ve tanınmış lideridir. Doğu Bilimleri Enstitüsünde Yakın ve Orta Doğu Uluslararası ve Bölgesel İlişkiler Araştırma bölümlerinin kuruluş ve yapılanması işinde büyük rol oynamaktadır. Kahire Üniversitesi Ermeni Araştırmaları Merkezinin yapılanması alanında büyük katkıları oldu.

Prof. Dr. Nikolay Hovhannesian, 2006 yılından itibaren EC UBA Doğu Bilimleri Enstitüsü direktörü, 2007 yılından itibaren EC Savunma Bakanlığı D. Kanayan Ulusal Stratejik Araştırmalar Enstitüsü başkanı danışmanıdır.

N. Hovhannesian'ın bilim dünyasına katkıları büyük ve ağırlıklıdır. Arap ülkeleri tarihi, İslâm, tarihin farklı dönemlerinde aralarında devletlerarası ilişkiler de olmak üzere Ermeni-Arap güncel sorunlarının araştırılması, onyıllarca sürekli Ermeni tanınmış bilim adamı-şarkiyatçı ve uluslararası ilişkiler uzmanının bilim araştırma merkezinde olmuştur. O, Arap ülkeleri ulusal kurtuluş mücadelesi hareketlerinin araştırılması ve okuyucunun

masasına "Lübnan'da Ulusal Kurtuluş Mücadelesi" (Erivan, 1963, /Ermenice/; Beyrut, 1974, /Arapça/), "Bağımsız Suriye Cumhuriyetinin kuruluşu" (Moskova, 1968, /Rusça/), "Irak'ta Ulusal Kurtuluş Hareketi" (Erivan, 1976, /Rusça/), "Lübnan Krizi ve Lübnan Ermeni Toplumunun duruşu (1975-1982)" vb. gibi çok kıymetli monografik araştırmalar koydu. Onun "**Arap Ülkeleri Tarihi** (VII. yy.-2005" dört ciltlik mahiyetiyle eşsiz (Erivan, 2003-2007, /Ermenice/) ve (Halep, 2011, /Arapça/) yayımlanan bu abidevi eseri özel öneme sahip olup, Ermenistan Cumhurbaşkanlığı ödülünü kazanmıştır.

Araştırmalarında, aralarında "Karabağ sorunu: Özgürlük ve bağımsızlığın dikenli yolu" (Erivan ve Venedik, /Ermenice/; Roma, /İtalyanca/) olmak üzere Karabağ sorununun aydınlatılması, ABD Maryland Üniversitesince yayımlanan "Trans Kafkasya'da etnopolitik cepheleşmeler: Kökleri ve çözümler" vb. gibi etnopolitik çatışmalar önemli bir yer tutmaktadır.

Araştırmalarının bir tüm dizisini ithaf ettiği Ermeni Soykırımının konseptüel sorunlarının incelenmesi, Prof. Dr. N. Hovhannisyan'ın daima bilimsel ilgi odağında olmuştur. Bu bağlamda O'nun "Ermeni Soykırımı: En soykırımsal soykırım olarak Armenosit: On dilde /İngilizce, Almanca, Rusça, Fransızca, Türçe, Macarca, Japonca, Ermenice, Arapça, Farsça/" disiplinler arası araştırması istisnai bir öneme sahiptir, buna aynı zamanda Güney Kore ve Romanya'da Korece ve Romence edisyonlarını da eklemek gerek. Bu esaslı, EC Kültür Bakanlığının I. Derece diplomasıyla ödüllendirilmiş eşi olmayan bir araştırmadır. O'nun "Armenosit, tanınmış soykırımdır" özgün araştırması da önemiyle büyük bir kıymet arz etmektedir. Yazar II. Abdülhamit'in Ermeni karşıtı politikasının aydınlatılmasına, 1915 Ermeni Büyük Yegherni'nin sebeplerine, Arap halkı, onun ruhani ve siyasi liderlerinin pro Ermeni duruşu, Arapların sürgün Ermenilere gösterdiği insani tutum ve yardıma özellikle değinmiştir. Günümüz Arap tarihçiliğinde Ermeni Soykırımı meselesinin aydınlatılmasını araştırma konusu yapan ilk yazardır, buna yönelik monografik eseri Ermenice dışında İngilizce, Farsça ve Arapça dillerinde de yayımlanmıştır. Onun çabaları sayesinde "Ermeni katli"nin eşanlamlısı olarak "Armenosit" [Armenocide] terimi uluslararası geniş bir yaygınlık kazanmıştır (Onun "*Armenosit tanınmış soykırımdır*", Erivan, 2010, 263s. Eserine bakınız).

Prof. Dr. N. Hovhannisyan dünyanın farklı ülkelerinde ve farklı dillerde

yayımlanmış çalışmalarının sayısı aralarında 85'i monografik araştırma olmak üzere 570'i geçmektedir. Bunlar bilim adamının uluslararası ününü artırmıştır.

Aralarında New York Bilimler Akademisi, Paris "Ararat" Uluslararası Akademisi, Moskova Ulusal Güvenlik Sorunları Uluslararası Bilimler Akademisi, Almanya Doğa ve Toplum Bilimleri Uluslararası Akademisi, Dünya Halkları Manevi Birlikteliği Uluslararası Akademisi (Moskova), Suriye Arap Bilimleri Tarihi Birliği, ABD Ulusal Coğrafya Birliği, Uluslararası Soykırım Bilimi Asamblesi vb. olmak üzere bir dizi yabancı akademi ve bilimsel birliklerin üyesidir. Britanya Akademisinin davetiyle 1989 yılında Londra, Oxford, Edinburg üniversitelerinde bilimsel araştırmalarda bulunmuştur. Fullbright bursunu kazanarak, 1993-1994 döneminde seçkin ABD George Washington Üniversitesinde, 1995'te Maryland Üniversitesinde, daha sonra Lübnan, Suriye, Irak ve Mısır bilim merkezlerinde de araştırma çalışmalarında bulunmuştur.

Aralarında Suriye, Lübnan, Ürdün, Mısır, İran, Gürcistan, Rusya ve diğer ülkelerden de olmak üzere Onun yönetiminde yaklaşık 50 doktora ve doçentlik tezleri savunulmuştur. Bütün bir Arabologlar neslini eğitmiştir.

Resmi Hükümet delegasyonları bünyesinde Suriye, Lübnan, Irak, Ürdün, Libya, Hindistan, Çin vd. ülkeleri ziyaret etmiş, Irak cumhurbaşkanı Ahmad Hasan el-Bakir, Suriye cumhurbaşkanı Hafız Esad, Lübnan cumhurbaşkanı Suleiman Frangieh ve başbakan Rachid Solh, İran İslam Cumhuriyeti Savunma bakanı ve Devrim Konseyi başkanı, Ayetullah Humeyninin özel temsilcisi Mostafa Chamran, Hindistan ve Çin üst düzey devlet yetkilileriyle müzakerelere katılmıştır. N. Hovhannisyan büyük hacimde toplumsal çalışmalar gerçekleştirmiş, Sovyet-Arap Dostluk Asamblesi başkan yardımcılığı, Sovyet Asya ve Afrika Barış Komitesi ve bu Komitenin Yönetim Kurulu üyeliği, Ermeni-Arap Dostluk Birliği başkanlığı, "SSCB-Irak" Dostluk Birliği başkan yardımcılığı, "SSCB-Lübnan", "SSCB-Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti" dostluk birlikleri Yönetim Kurulu üyelikleri vb. bulunmuştur. Ermeni Çatışmaları Çözüm Merkezi kurucu başkanı, Ermeni Atlantik Asamblesi başkanı, Ermenistan Siyaset Bilimi Asamblesi Kurul üyesidir.

Prof. Dr. N. Hovhannisyan, EC UBA Doğu Bilimleri Enstitüsü ve EC Savunma Bakanlığı Ulusal Stratejik Araştırmalar Enstitüsü nezdindeki EC Yüksek Derecelendirme Komisyonu uzmanlık kurulları üyesidir.

"Khorenli Movses", EC Savunma Bakanlığı, "Komutan Vazgen Sarkisyan", "Ermeni Silahlı Kuvvetleri: 1992-2012" ve "Drastamat Kanayan" madalyalarıyla; "Dostluk alanına katkı için" (Moskova) madalyasıyla, EC Hükümeti "Büyük Ermeni Yegherni" altın madalyası, "Fridtjof Nansen" anı madalyası, Dağlık Karabağ Cumhuriyeti (DKC) "Karabağ Hareketi" ve "Şükran" madalyaları, "Ermenistan-Mısır: Diplomatik ilişkilerin 15. Yılı-Dostluk ve İşbirliği" madalyası, EC UBA Övünç Belgesi, EC Millet Meclisi Başkanı Teşekkür Belgesiyle ödüllendirilmiştir.

İçinde bulunduğumuz günlerde Ermeni Ordusunun kuruluşunun 24. Yıldönümü vesilesiyle, Prof. Dr. N. Hovhannisyan EC Cumhurbaşkanlığı "Yurda hizmet" II. Derece madalyasıyla onurlandırılmıştır.

Cambridge (İngiltere) Uluslararası Biyografi Merkezi büyük bilim adamını 2004'te "Dünyanın önde gelen bilim adamı" ilân etti, 2005'te ise "XXI. yy.'ın dikkat çekici bilim adamı" olarak tanıdı, 2009'da ise "100 En üst düzey bilim adamı" Listesine aldı.

EC UBA Doğu Bilimleri Enstitüsü

Editör: **Hakob Avetikyan**
Sayfa Düzeni: **Karine Arzumanyan**
Çeviri: **Petros Çavikyan**